

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI MÜSTEŞARLIĞI

TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME

VE

DIŞ BORÇ İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kenan TANRIKULU

İktisadi Plânlama Başkanlığı

Uzun Vadeli Planlar Dairesi

(Uzmanlık Tezi)

Ekim 1983

ANKARA

Bu çalışma Devlet Planlama Teşkilatının görüşlerini yansıtmaz. Sorumluluğu yazarına aittir. Yayın ve referans olarak kullanılması Devlet Planlama Teşkilatının iznini gerektirmez; İnternet adresi belirtilerek yayın ve referans olarak kullanılabilir. Bu e-kitap, <http://ekutup.dpt.gov.tr/> adresindedir.

Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. Elektronik olarak, 1 adet pdf dosyası üretilmiştir

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
A. Tablo Fihristi	i
B. Kısaltmalar	ii
I. GİRİŞ	1
1.1 Ekonomik Büyümenin Tanımı	3
1.2 Dış Yardım-Dış Borç Kavramları	3
1.3 Kamu Borcu-Özel Borç	6
1.4 İç Borçlar-Dış Borçlar	8
II. DIŞ BORÇ TEORİSİ.....	9
2.1 Dış Borç Servisi Kapasitesi	9
2.2 Dış Borç Yüğü	11
2.3 Dış Borç Yönetimi	12
2.4 Dış Borcun Etkileri	14
III. DIŞ KAYNAK İHTİYACI VE EKONOMİK BÜYÜME	15
3.1. Ekonomik Büyüme Modellerinde; Dış Borçlar	16
3.2. Dış Borç mu, Dış Ticaret mi?	20
IV. TÜRKİYE’NİN DIŞ BORÇLARI	21
4.1. Osmanlı Devleti 'nin Dış Borçları	21
4.2. 1923-1949 Dönemi	22
4.3. 1950-1962 Dönemi	22
4.4. Plânlı Dönem	24
V. DIŞ KAYNAK İHTİYACININ TESBİTİ ÜZERİNE MODEL.....	27
5-1. İç Açık Teorisi	28
5.2. Dış Açık Teorisi	31
5.3. Borç Servisi ve Toplam Borçlanma	34

5.4. Modelin Değişkenleri ve Parametreleri	36
5.5. Modelin Denklemleri	37
VI. TÜRKİYE’NİN EKONOMİK DURUMU VE DIŞ KAYNAK	
İHTİYACININ TAHMİNİ	39
6.1. İç ve Dış Açığın Tarihi Gelişimi	39
6.2. Ekonomik Büyüme	39
6.3. Yatırımlar ve Sermaye-Hasıla Oranı	40
6.4. Tasarruflar	41
6.5. Dış Ticaret	42
6.6. Dış Kaynak Girişi ve Borç Servisi	42
6.7. Ekonomik Büyüklüklerle Dış Kaynak İlişkilerinin Değerlendirilmesi	43
6.8 Dış Kaynak İhtiyacının Tahmini	45
VII. SONUÇ	50
TABLolar	55
ABSTRACT	72
KAYNAKÇA	74

TABLO FİHRİSTİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo: 1 Bazı Ülkelerin Başlıca Ekonomik Göstergeleri	55
Tablo: 2 En Çok Borçlu Ülkeler	56
Tablo: 3 Seçilmiş Bazı Ülkelerde Dış Borçlar	57
Tablo; 4 Dış Kaynak İhtiyacı	24
Tablo: 5 Dövizle Ödenecek Dış Borçlar (Borçlular İtibariyle)	58
Tablo: 6 Dövizle Ödenecek Dış Borçlar (Alacaklılar itibariyle)	58
Tablo: 7 Dövizle Ödenecek Dış Borçların Faiz Oranları ve Vadeleri	59
Tablo: 8 Toplam Yatırım ve Tasarruflar	60
Tablo: 9 İthalât Ve İhracât	60
Tablo: 10 Gayri Safi Milli Hasıla	61
Tablo: 11 Kişi Başına GSMH	62
Tablo; 12 Toplam ve Sabit Sermaye Yatırımları	63
Tablo.; 13 Toplam Tasarruflar	6^
Tablo; 14 Mal ve Hizmet İhracâtı	65
Tablo: 15 Mal İhracâtının Ana Sektörler İtibariyle Dağılımı	65
Tablo: 16 Dış Ticaret İndeksleri	66
Tablo: 17 Dış Kaynak Girişi ve Borç Servisi	67
Tablo: 10 Altın ve Döviz Rezervleri	67
Tablo: 19 Alternatif Çözümlerin Varsayımları	68
Tablo: 20 Seçilen Çözüm Alternatiflerine Göre Türkiye’nin Dış Kaynak İhtiyacı ve Dış Borç Servisi (1983-1992)	69
Tablo: 21 A ₂ Alternatifine Göre Türkiye'nin Dış Kaynak İhtiyacı Ve Dış Borç Servisi {1903-1992),	70
Tablo: 22 A ₃ Alternatifine Göre Türkiye'nin Dış Kaynak İhtiyacı Ve Dış Borç Servisi (1903-1992)	71

KISALTMALAR

AOD	Ödenmemiş borçlardaki yıllık büyüme
COD	Toplam ödenmemiş borçlar
D	Net borçlanma
DI	Yabancı sermaye yatırımı
DS	Borç servisi ödemeleri
EK	Toplam dış kaynak ihtiyacı
FK	Net dış kaynak girişi (Dış veya iç açık)
GD	Yeni toplam borçlanma
GSMH	Gayri safi millî hasıla
GSYİH	Gayri safi yurtiçi hasıla
PLD	Kamu borcu
PRD	Özel borç
T	İşçi gelirleri

1. G İ R İ Ő

Bir yandan az sayıda mal çeşidine dayalı ihracât yapılarının değişmemesi, diğer yandan hem OPEC hem de sanayileşmiş ülkelerden kaynaklanan yüksek fiyatlar, az gelişmiş ülkelerin ödemeler dengesini bozmaktadır. Ekonomik büyümenin temel unsuru sermaye mallarının artışıdır. Bugünkü iktisat ilminin kabul ettiği bir başka gerçek de, yatırım seviyesinin, büyüme hızını ve teknik gelişmişlik göstergesini belirlediğidir.

Milletlerarası anlamda dışarıdan gelen sermaye, toplam yatırımlar ile ülke içi tasarruflar arasındaki farktır. O halde, ülke içi tasarrufların yeterli olmadığı durumlarda dışardan temin edilecek sermaye büyüme hızının arttırılmasında önemli bir rol oynayabilir.

Gerçekten de günümüzde ülkelerin en önemli ilgi alanlarından birisi de dış finansman¹ kaynakları olmuştur. Sanayileşmenin hızlanmasına ve malî piyasaların gelişmesine paralel olarak bu tür sermaye akımları önemini giderek arttırmaya başlamıştır.²

Birleşmiş Milletlerin aldığı bir karara göre;³ "Gerçek bir barışın sağlanabilmesi, üye ülkelerin gelişmişlik bakımından aralarında büyük farklılıklar olmaması ile gerçekleşebilirdi.

¹ "Dış finansman"teriminin kullanılış yeri için bkz. C, Kayra, Dış Finansman Teknikleri 1970, s, 11

² R. Solomun, "A Perspective on the of Dcvt of Developing Countries" Brookings Paper on Economic A etivity, 1977» s.:481-482

³ C. Alpar, "Dış Borç Sorunu-Az Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden Bir Değerlendirme" Ekonomik Yaklaşım Yıl: 1980 Cilt I, Sayı 3, s. 151

Üye ülkelerin bazılarının ekonomik bakımdan güçlü, diğer bir kısmının zayıf olması, zayıf ülkelerin dış müdahalelere uğramalarına sebep olabilir, bu da büyük güçlüklerle sağlanan dünya barışını tehlikeye sokabilirdi." Bu yüzden Birleşmiş Milletler bünyesinde çeşitli komiteler oluşturuldu.

1. 1. Ekonomik Büyümenin Tanımı

Büyümenin çok yönlü bir süreç (vetire) olduğu bilinen bir gerçektir. Genel büyümenin çeşitli boyutlarını tek bir rakamla yansıtmak mümkün olmamakla beraber reel millî hasıla (GSMH : Gayri Safi Millî Hasıla) en iyi göstergedir denilebilir¹.

Yazı ve konuşma dilinde büyüme yerine ara sıra benzeri terimlerin kullanıldığına rastlanır². Gelişme ve kalkınma bunların başlıcalarıdır. Bir kısım iktisatçılar bu kavramları farklı anlamlara geldiğine işaret etmişlerdir.³ Millet ekonomisi, onlarca, iki yönde değişir. Bir taraftan gövdesi ile genişler (nüfusu, işgücü çoğalır, üretim araçları artar.), diğer yandan bünye ve çatısı ile değişir. Birincisine büyüme (growth), ikincisine gelişme (development) denir.

Ekonomik büyümeyi, buna göre, "ülke ekonomisinin temel değişkenlerinde (işgücü, tabii kaynaklar, sermaye) kişi başına daha yüksek bir reel hasıla sağlayacak şekilde gövde ve hacim genişlemeleri" olarak tanımlayabiliriz. (Bkz. Tablo 1)

2. Dış Yardım - Dış Borç Kavramları

Yardım, genel olarak, bir güçlük içinde bulunan kişi veya kişilere, bir ölçüde fedakârlığa katlanarak bu güçlüğü aşmak için gerekli olan araçları sağlamaktır.

Geniş anlamda, dış yardım, gelişmiş ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmalarını desteklemek amacıyla az gelişmiş ülkelere

¹ P. A. Samuelson, İktisat (Çev. D. Demirgil), 1973, s. 863

² S.F. Ülgener, Milli Gelir, istihdam ve İktisadi Büyüme, 1976, s.409

³ AK İktisat Ansiklopedisi, s. 151

sağladıkları uzun vadeli sermaye akımlarına verilen isimdir. Dar anlamda ise piyasadaki cari faiz hadlerinden düşük seviyede verilen kredilerdir¹.

Yardımlar tahsis yerlerine göre proje ve program kredileri şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Proje kredileri bir üretim ünitesi kurmak üzere yapılacak yatırımları finanse ederler. Program kredileri ise bir ülkede mevcut yatırım kapasitesinin ihtiyacı olan ithalâtın finansmanında kullanılır.

Yardımlar kaynaklarına göre de ikili ve çok taraflı olmak üzere ikiye ayrılır. İkili yardımlar iki ülke arası sağlanan, çoklu yardımlar ise milletlerarası kuruluşlar tarafından yapılan yardımlardır.

Veriliş şekline göre yardımlar sermaye yardımları, teknik yardımlar şeklinde iki kasımda incelenebilir.² Sermaye yardımları yukarıda bahsi geçen proje, program kredileridir. Teknik yardımlar, belli bir bilgi ve teknolojinin az gelişmiş ülkelere naklini ön plâna alır ve genellikle hibe olarak sağlanırlar.

1960'lı yıllara kadar devletten devlete verilen yardımlar geçerli iken, sonraları toplam sermaye transferleri içinde milletlerarası kuruluşlar ve konsorsiyum aracılığı ile sağlanan krediler arttı. Bu gelişmelerle birlikte, "dış yardım" (foreign aid) yerine "dış borçlanma" (external debt) terimi daha sık kullanılmaya başlanmıştır.³ Çünkü, az gelişmiş ülkelere yapılan sermaye transferleri giderek ticari bir manzara göstermiş, verilen

¹ E.İ. Özal, "Dış Yardımlar", 2. Türkiye İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, 2-7-Kasım 1981, s.355

² H. G. Johnson, Economic Policies Towards Less Developed Countries, 1967, s. 23-25

³ G. Feder, Economic Growth, Foreign Loans and Debt Servicing . Capacity of Developing Countries, World Bank Reprint Series, Sayı 146, s. 352.

borcun, ileri sürülen şartlar sebebiyle, yardım özelliği kalmamıştır.¹

Ayrıca dolaysız özel yatırımlarda (direct foreign investment) genel olarak dış borç kapsamı içine alınır.

¹ Ekonomi literatüründe de farklı kavramlarla bu konu açıklanmıştır, H. B. Chenery and A. M. Strout, "Foreign Assistance and Economic Development", American Economic Review, 1966 s. 679-733, H. Mc Kinnon, "Foreign; Exchange Constraints in Economic Development and Efficient Aid Allocation", Economic Journal, 1964, s. 388-409; Johnson s. 23, Dış Yardım üç form halinde gözükür: Grants (bağışlar), loans (ödünc vermeler) ve transfer of resources (kaynak transferi).

1. 3. Kamu Borcu - Özel Borç

Kamu borcu (public debt) denilince sadece, devletin hazine muameleleri ve bütçe ihtiyaçları sebebiyle yapmış olduğu borçlanmaları (devlet istikrazlarını) anlıyoruz¹. Kamu iktisadî Kurumlarının ve Mahallî İdarelerin borçları ayrı olarak düşünülmektedir. Devletin garanti ettiği iç ve dış borçlar ve dolaysız özel sermaye yatırımlarının sermaye, kâr ve faiz transferleri kavramı kamu borçlarını ifade eder.

Türkiye'nin dış borçları içinde 1960 yılından önce önemlili bir miktarı bulan geciktirilmiş ödemeleri (arrears) burada açıklamak gerekmektedir². Türkiye'nin 1952 yılında ithal ettiği fakat döviz yetersizliğinden karşılığını ödeyemediği mallarla ilgilidir. Avrupa ödemeler Birliği Anlaşması gereğince, 1950 yılının ilk aylarından itibaren bir liberasyon listesi uygulanmıştır. Ancak bu listeden faydalanarak dış pazarlara kamu kuruluşlarının ve özel firmaların verdikleri siparişler günü gününe takip edilmemiştir. 1952 yılında enflasyonun etkisiyle, iç harcamaların dış ticaret üzerine baskısı artmıştır. Böylece liberasyon listesindeki mallarla ilgili siparişler çoğalınca, liberasyon rejimi yürürlükten kaldırılmış ve transferler durdurulmuştur, Uzun zaman askıda kalan bu borçlar peyderpey ödenmiş, 1958. yılında kalan anlaşma yolu ile konsolide dış borçlara ilâve ettirilmiştir.

¹ A. Firimoğlu, Türkiye'nin Dış Borçları ile İlgili Bir Tahlil Denemesi, Atatürk Üniversitesi, İşletme Fakültesi, 198?, s.2-4.

² Geciktirilmiş Ödemeler : Mütedâhil Borçlar : Payments-Arriérés.

Klâsik-Ortodoks Maliye Teorisinde, kamu borçlarıyla özel firmaların kredi işlemlerinin nitelik bakımından aynı olduğu görüşü benimsenmiştir. Kamunun borçlanması ile özel firmaların borçlanmasının borçlanan taraf bakımından bir farkı olmadığı ve her borcun vadesi geldiğinde ödenileceği fikrine dayanılarak satın alma gücünün transferinden ibaret olduğu görüşü savunulmuştur. Her iki borç türünde de halihazırda elde edilen gelir karşılığında gelecekte bir ödemede bulunulacağı akte bağlanmıştır.

Kamu borçları ile özel borçlar karşılaştırılmasında bu nitelik benzerliği bugün kabul edilmemektedir¹. Kamu borçlarında borcun ödenmemesi halinde alacaklının herhangi bir mercie başvurmasından bir sonuç çıkmaz. Çünkü borcun ödenmesi için müracaat edilen makam borçlu olan devlet veya kamu kuruluşudur. Borcun ödenmesinde verilen garanti de, özel ekonomi sahasında borç için verilen garantiden farklıdır. Günümüzde dış borçlarda da garanti aranmamaktadır. İç veya dış borç, maddî garantilerin yeterli olmasına bağlı olmadan, devletin devamlılığı ve siyasi güven ile mümkün olmaktadır.

Devlet borçlanmasında, özel borçlanmada olduğu gibi kişi veya firmalar arasında değer transferleri olmaz. Topyekün ülke ekonomisine etki özelliği vardır.

Kamu borçları, maliye politikasının yürütülmesinde kullanılan önemli bir araç olma,hususiyetini bugün de taşımaktadır².

¹ Pirimoğlu, s. 6

² İ. Türk, Maliye Politikası. (Amaçlar-Araçlar) ve Çağdaş Bütçe teorileri, 1975, s. 18-21 ve s. 121-125.

1.4. İç Borçlar - Dış Borçlar

Devletler borçlanmaya karar aldığı zaman, ya iç veya dış ekonomilere başvururlar. Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nde, devlet içeride kredi işlemlerine başlamadan çok önce dış ekonomilerden borç almıştır.

İç ve Dış borçların ekonomiye yaptıkları etkiler çok farklıdır. Devlet borçlarının millî gelire ve onun dağılışına yaptıkları etkiler, toplam borç stoku içinde iç ve dış borçların ayrı ayrı mutlak seviyeleri ve nisbi önemleri ile çok yakından ilgilidir. Bundan başka, dış borçlar genellikle, ekonominin dış ödeme gücünü, dış ödemeler dengesindeki ilişkileri değiştirebildiği halde, iç borçlarda böyle bir sonuç hiç değilse doğrudan olarak söz konusu değildir.

Borçların-iç ve dış olarak ayırımında edinilen ilk kriter, alacaklının milliyetidir¹. Ayırım konusunda öne sürülen ikinci ve daha tatmin edici kriter, borcun temin edildiği piyasanın milliyetidir. Bu ayırım, dışardan borçlanmanın ekonomik sebebine de uygun düşmektedir. Gerçekten dışarıdan borçlanan devletin arzusu, ülke içinde mal ve hizmet arzını arttırmaktadır.

¹ M. Yaşa, Devlet Borçları, 1971, s. 66

II. DIŞ BORÇ TEORİSİ

Bu bölümde, dış borç terminolojisi kısa olarak -ekonomi literatürüne konu olan yanlarıyla açıklanacaktır. Dış borçlar denilince akla ilk gelen, dış borç servisi kapasitesidir.

2.1. Dış Borç Servisi Kapasitesi

Dış borç servisi (external debt service), anapara (principals) + faiz (interests) ödemelerinden meydana gelir, ilkelerin borçluluk (indebtedness) göstergeleri dış borç servisine göre ölçülür¹. (Bkz. Tablo 2. ve 3.)

Bir ülkenin borçlanma kapasitesi ve servis problemleri; bir ticarî işletmede olduğu gibi tasarruf, kâr oranı, üretim ve satış gibi unsurlara dayanır. Borç servisi kapasitesini (debt servicing capacity) hangi faktörlerin etkilediği, iktisatçılar arasında Ötedenberi tartışılmaktadır². Bir memleketin ödemeler bilançosunu oluşturan ve dolayısıyla o ülkenin kısa ve uzun vadeli borçlanma kapasitesi ve servislerine etki eden faktörler genel olarak şunlardır³.

1) Dalgalanma gösteren değişken faktörler; ihracat, sermaye akımı, gerekli ithalât ve enflasyon tahriki ile ek ithalât.

2) Düzenleyici değişken faktörler; ihtiyatlar, düzenleyici malî yardımlar ve ithâl engelleri.

¹ D. Avramovic and R. Gulhati, Debt Servicing Problems of Low-Income Countries, 1956-1958, s. 18-22

² N. Töre, Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç Sorunları 1980, s. 15-16.

³ D. Avramovic, Economic Growth and External Debt, 1964, s.424-444.

3) Sabit değişken faktörler; ithalât zorunluluğunda az tolerans, borç faizleri ve borç itfa taksitleri.

Genellikle borç servisi kapasitesinin en yaygın göstergesi borç servisi oranıdır. (debt service ratio)¹ Borç servisi kapasitesi tahlilinde dokuz ekonomik göstergeden faydalanılır. Bunlar:

- 1) İncelenen dönem içinde ülkeye gelen sermaye miktarı,
- 2) Kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla büyüme oranı,
- 3) Borç servisi oranı (borç servisinin, ihracat değerine oranlanmasıyla bulunur.)²,
- 4) Döviz stoku ile ithalât değerleri arasındaki oran,
- 5) Borç ödemesinde ortalama vâde,
- 6) İthalâta GSMH'ya oranı,
- 7) İhracât sektöründeki büyüme,
- 8) İhracâtta yüksek ölçüdeki dalgalanmalar,
- 9) Kişi başına düşen gelir seviyesi.

Bir Ülkenin borç servisi kapasitesi, aynı zamanda o ülkenin kredi değerliliğinin (credit-worthiness) ölçülmesinde de kullanılmaktadır³.

¹ C. R. Frank Jr. And W. R., Cline, "Measurement Of Debt Servicing Capacity; "An Application Of Discriminant Analysis", Journal of International Economics, 1971, s. 329.

² G. Feder and R. E. Just, "A Study of Debt Servicing Capacity Applying Logit Analysis", Journal of Development Economics, 1977, s. 25-38.

³ G. Feder and R. E. Just, Optimal International Borrowing, Capital Allocation and Credit Worthiness Control, World Bank Reprint Series Sayı 159, s. 20.

Özellikle, ikinci dünya savaşı sonrasında dünyada borçluluğun ve ona bağlı olarak da borç servisi kapasitesinin artışı çeşitli araştırmalarda gözlenmiştir¹.

2. Dış Borç Yükü

Dış borç yükü (external debt burden), yıllık borç servisinin normal dış ödeme araçları (döviz) yıllık gelirine oranı olarak tanımlanmaktadır². Bu oranın yükselmesi genellikle, dış ödeme güçlüklerinin artmasına karine sayılmıştır. Başka bir ifade ile bu oran, öderae güçlüklerinin göstergesi olarak kabul edilmektedir.

İç borclardakinin tersine, dış borç yükü millî gelir seviyesinde bir azalış şeklinde ortaya çıkar. Dış borçlarda gerek borcun ana kısmının, gerek faizin ödenmesi (genellikle) dövizle olacağından ekonomiden . dışarıya net bir satınalma gücü transferine yol açar. Böylece, dış borçların itfası esnasında ekonomi üzerine net bir yük biner.

Az gelişmiş ülkelerin, dış borç yükünün ileride artması açısından, dış borçlanmaya giderken bazı şartlara dikkat etmeleri gerekmektedir. Bunlardan üç tanesi birinci derecede önemlidir³: faiz oranı, ödemesiz devrenin uzunluğu ve borcun vâdesidir.

Az gelişmiş ülkelerin borç yükünün azalmasının, bu ülkelerin ihracât gelirleri ve sanayi malları üretiminin artmasına bağlı olduğu açıktır⁴.

¹ D. Avramovic and R. Gulhati, Debt Servicing Capacity and Post-War Growth in International Indebtedness, 1953, s. 34-36, 57-60.

² Yaşa, s. 232.

³ A. Guayum, "Long Term Economic Criteria for Foreign Loans", Economic Journal, June 1966, s. 358-360.

⁴ R. Prebich (UNCTAD G. Sekreteri), Kalkınma İçin Yeni Bir Ticaret Politikasına Doğru, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı Genel Sekreter Raporu (Çev. E. Öney), 1973, s.107-111.

2.3. Dış Borç Yönetimi

Borç yönetimi belli ekonomik hedeflere ulaşmak amacıyla devletin, borç miktarında ve bünyesinde değişiklikler yapmasıdır. Bu anlamda borç yönetimi maliye politikasının âletlerinden biridir ve bir çok durumlarda para politikasıyla sıkı ilişki içindedir. Dış borçlar belli başlı iki amaç için alınır: 1) Devlete gelir sağlamak, 2) Dış ticaret açığını kapatmak. Fakat dış borç; daha çok ikinci amaç için alınır¹. Dış borçların ödenmesinde (iç borçlarda olduğu gibi) net bir bütçe fazlası kullanmak zorunluluğu vardır. Ayrıca, ihracât fazlası yaratılmalıdır; bu yüzden, net dış borç ödemesi sırasında ihracâtın ithalâtı aşması gerekir. Bunun için de yerli paranın yabancı paralara göre değerinin düşük tutulması gerekir. Dış borçların birden bire ödenmesi söz, konusu değildir.

Dış borç yönetimi (external debt management) ve ödemeler dengesi politikaları birbirleriyle çok yakından ilgilidir². Her hangi bir ülkenin bir yıllık bir dönemde ekonomik ilişki içinde bulunduğu bütün ülkelerle olan ekonomik durumunu göstermek için belirli bir sisteme göre tutulan kayıtlara ödemeler bilançosu³ (balance of payments) denir.

¹ K. Bulut oğlu, Kamu Ekonomisine Giriş, 1977, s. 493.

² C. H. Loser, "External Debt Management and Balance of Payments Policies", IMF Staff Papers, March 1977, s. 168-184.

³ R. Karluk, "Türk Ekonomisinde Dış – Açık Sorunu ve Bu Açığın Bazı Ülkelerle Karşılaştırılması" Eskişehir İktisadî Ticari İlimler Akademisi Dergisi, Yıl 1900, Cilt 16, s. 214-220 "Bir ülkenin ödemeler bilançosu, sonuç olarak daima dengede olacağı için "ödemeler dengesi" (balance of payments) olarak da tanımlanabilir.

Ödemeler dengesi tablosu başlıca iki kalemden meydana gelir. Bunlardan birincisi, ihracât, ithalât, kâr ve faiz transferleri, turizm, ulaştırma ve diğer hizmetlerle ilgili gelir ve giderlerin yer aldığı "cari işlemler dengesi"dir. İkincisi ise geçmiş borçların ana paralarının ödenmesi, uzun ve kısa dönemli yeni borçlanmalar, özel yabancı sermaye transferleri ve benleri sermaye hareketlerinin yer aldığı "sermaye hareketleri" kalemidir¹. Ödemeler dengesinin cari işlemler bölümünde bulunan kalemlerden bir kısmı döviz getirici (+) (İhracât, turist dövizleri, işçi gelirleri) diğerleri ise döviz götürücü (-) (İthalât, yabancı sermaye kâr transferleri, dış borç faiz ödemeleri v.b.) niteliktedir. Bütün bu kalemler toplandığında, (+) kalemlerin toplamı (-) kalemlere eşitse, cari işlemlerin dengede olduğu, (-) kalemlerin daha büyük olması halinde ise, cari işlemler dengesinin açık verdiği belirtilir. "Dış açık" olarak ifade edilen kavram da budur.

Hemen belirtelim ki, dış açık ile dış ticaret açığının (foreign trade gap) karıştırılmaması lazımdır. Bir ülkenin dış ticaret açığı, ticarete konu olan kalemler arasındaki ilişkiyi, daha açık olarak ithalât ile ihracât arasındaki, ithalât lehine olan farkı gösterir. Buna karşılık dış açık, dış ticaret dengesi yanında, hizmet kalemleri veya "görünmeyen, kalemleri" de kapsamaktadır.

¹ B, Tuncer, "Türkiye'nin Dış Ödemeler Açığı ve Dış Kaynaklar" Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme Semineri, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, 28 Ağustos - 6 Eylül, 1968, s.315.

Ülkenin cari işlemler hesabının açık vermesi, bu açık nasıl karşılanırsa karşılanırsa, o ülkenin GSMH'na net bir katkıda bulunulduğunu gösterir¹. Başka bir deyişle, toplam Kaynaklar=GSMH + Dış açık kadardır. Bu sebeple dış açık, ekonomiye iki türlü etki yapacaktır. Birinci etki, yurtiçi kaynaklar ile gerçekleştirilebilecek yatırımdan fazlası yapılabilecektir. Buna, dış açığın "tasarruf etkisi" denir. İkinci etki ise "transformasyon-dönüşüm-etkisi"dir. Eğer ülke içinde sermaye mallarının tamamı üretileniyorsa, bir kısmını dışarıdan almak gerekecektir. Döviz gelirleri ekonomik büyümenin gerektirdiği yatırımları yapacak ithalatı karşılayamıyorsa, yurtiçi tasarruflar yatırımlara dönüşmez. Bu durumda dış açık, herhangi bir ülkenin kendi döviz imkânlarından daha fazla ithalât yapmasını mümkün kılar.

2.4. Dış Borcun Etkileri

Dış borçlar ekonomi üzerinde olumlu ve olumsuz olarakçesitli etkilerde bulunurlar. Bu etkiler, ekonominin içinde bulunduğu şartlara göre değiştiği gibi, dış borçların hangi şartlar altında alındığına göre de değişme gösterecektir.

Dış borçların etkilerini başlıca iki grupta inceleyebiliriz²

- 1) Dış borçların ekonomi üzerindeki doğrudan etkileri,
 - a) Faktör dengesine ve faktör- fiyatlarına etkileri,
 - b) Çoğaltan etkisi,
 - c) Dış ticaret hadlerine etkisi,
 - d) Dış ticaret hadlerine yaptığı etki dolayısıyla dış ticaretten elde edilen kazançlara etkisi.
- 2) Dış borçların dolaylı etkileri;
 - a) Ekonomik büyüme etkisi,
 - b) Sosyal sermaye teşekkülü etkisi,
 - c) Üretim imkânlarının artmasına etkisi.

¹ Tuncer.s.317.

² Pirimoğlu, s.43-50.

III. DIŞ KAYNAK İHTİYACI VE EKONOMİK BÜYÜME

20. yüzyılda, az gelişmiş ülkelerin dış ekonomilerden borçlanması, esas olarak, ekonomik büyüme için yabancı sermayeye muhtaç olmalarından ileri gelmektedir. Dış kaynaklar, ister yardım ister yabancı sermaye şeklinde gelsin, az gelişmiş ülkelerde sermaye birikimini arttırabilir¹. Gerçekten, az gelişmiş ülkeler istedikleri ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilmek için, diğer faktörler yanında, sermaye birikimlerini arttırmaları gerekmektedir.

Az gelişmiş ülke ekonomilerinin sağlıklı bir büyüme yoluna girmesine başlıca üç engel vardır. Bunlar:

- 1) Bilgi ve teknolojik beceri yetersizliği,
- 2) Yurtiçi tasarrufların gerekli yatırım seviyesinin gerisinde kalması,
- 3) Ödemeler dengesinde, döviz gelirlerinin giderlere oranla az olarak gerçekleşmesidir.

Ekonomik büyüme ile ilgili literatürde geliştirilen "açık teorisi"nde, az gelişmiş ülkelerin ekonomik büyümelerini sağlayabilmeleri için dış kaynaklara olan ihtiyaçları özellikle vurgulanmıştır².

Dış kaynakların önemi, bu konuya içlerinde yer vermiş olan ekonomik büyüme teorilerinde gözlemlenebilir.

¹ G.F. Papenek, "The Effect of Aid And Other Resource Transfers on Savings And Growth in Less Developed Countries", Economic Journal, September 1972, s.934-950

² S.H. Kim, Foreign Capital for Economic Development, A Korean Case Study, 1970.

3.1. Ekonomik Büyüme Modellerinde Dış Borçlar

Az gelişmiş Ülkeler hızlı bir ekonomik büyüme çabasına giriştikleri zaman, başlıca iki tür açık (gap) ile karşılaşılırlar¹. Birisi "tasarruf açığı" (saving gap), diğeri ise "dış ticaret açığı" (foreign trade gap) dır.

Tasarruf açığı denildiğinde, iç tasarruflarla iç yatırımlar arasındaki farkı, dış ticaret açığı = döviz açığı (foreign exchange gap) deyiminden ise ithalât ile ihracat arasındaki fark anlatılmak istenmektedir². Bu iki açık aşağıda gösterildiği üzere teorik olarak eşit olması gerekmektedir.

$$(1) Y = C + I + (X - M)$$

veya,

$$Y + M = C + I + X$$

$$(2) Y = C + S$$

(1) ve (2) No.lu denklemlerden;

$$(3) C + S = C + I + X - M$$

Sonuç olarak;

$$(4) I - S = M - X$$

Kaynak açısından da iki açığın aynı olması gerekir. Çünkü, dış borç ek sermaye mallarını ekonomiye sunmakla hem tasarruflar, hem de ithalâtı arttırmaktadır. Bu durumda da tasarruflar ithal fazlası olarak gözükecektir. Yani dış borç ithalât fazlasına eşit olmaktadır.

¹ Bu teoriye "iki açık teorisi" (two-gap theory) adı verilmektedir, Bkz. R. Karluk, "Ekonomik Kalkınma Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerin Karşılaşabileceği Dış Ticaret Sorunları", E.İ.T.İ.A. Dergisi, Ocak 1980, s.142.

² H. B. Chenery and M. Bruno, "Development Alternatives in an Open Economy: The Case of Israil", Economic Journal, March, 1962, s.79-103.

Uygulamada bu iki açık eşit değilse onun ilgili ülke kalkınması açısından darboğaz teşkil ettiği neticesine varmak gerekir¹.

Gerçekte ex ante bu iki açık farklı olsa bile, Keynesçi eşitlik gereğince ex post birbirine eşit olmaları gerekir.

Çağdaş büyüme teorileri içinde etkili bir yeri olan Harrod-Domar modeli, büyümenin temel unsuru olarak yatırımları kabul etmektedir². Aslında, bu model az gelişmiş ülkelerin ekonomik büyüme meselesine çözüm getirmek amacıyla değildir. Modelin hedefi, gelişmiş ekonomilerde tam istihdam seviyesini gerçekleştirmek için gelir, tasarruf, yatırım ve üretim arasında bir denge sağlamaktır. Fakat dış kaynakların ekonomik büyümede önemli bir faktör olduğunu savunan iktisatçılar için de önemli bir teorik zemin teşkil etmiştir.

Harrod-Domar modeline göre, tasarruf hacmini, yani yatırım miktarını çoğaltmak, büyüme hızını artırmak demektir, O halde, tasarruf katsayısının düşük olması, büyümeyi engelleyen bir faktördür. Ekonomi bu durumdayken, dış borç almak, mevcut tasarruflara katılarak büyüme hızının yükselmesini sağlayacaktır. Dış borçlar sadece yatırımlara kanalize edilebilir kaynakları arttırmakla kalmazlar. Marjinal tasarruf eğilimi ortalama tasarruf eğiliminden büyük olduğu takdirde, millî gelirden meydana gelen artış, yurtiçi yatırılabilir kaynakları çoğaltacaktır. İç tasarrufların artmasıyla, dış tasarruflara olan ihtiyaç ortadan kalkacaktır. Ve, anapara + faiz ödemeleri için gerekli finansman sağlanacaktır.

¹ Özal, s.359.

² Z. Başak, Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri, Türkiye 1960-1970-1977, s. 20.

Dış kaynaklı kalkınmadan bahseden Rosentein-Rodan modeli "güçlü itiş" (big push) teorisini geliştirmiştir¹. Bu aynı zamanda, Hurkse'nin "dengeli büyüme" teorisi ile de ilişkilidir. Bir ülkeye yönlendirilen dış kaynakları dönemler itibariyle çok miktarda arttırmak, dış kaynak büyüme rasyosunu bir önceki döneme nazaran daha yüksek bir noktaya çıkaracaktır. Başka bir deyişle, belirli şartlarla, çok sayıda projelere aynı zamanda girişmekle ekonomik büyüme hızını arttırmak mümkündür. Tabii çok sayıda projenin aynı anda yürürlüğe girmesi yurtiçi kaynakları aşacağı için, yurtdışı kaynakların devreye girmesi gerekmektedir.

Leibenstein'in "asgari çaba" teorisine göre, nüfus artışı problemlerinin giderilebilmesi ve büyümeye itici güç kazandırılması, asgari seviyenin üstünde bir büyüme çabası gerçekleştirmekle olur. Toplam gelirlerden tasarruf edilen miktar sadece kişi başına gelir seviyesinin yükselmesiyle artıyorsa, bu durumda tasarruf oranının artması, büyüme hızının nüfus artışı hızının üstünde olmasını gerektirir. Sonuç olarak, kendi kendini sürdüren bir büyüme sürecinin meydana gelmesini temin edecek asgari çabanın gerçekleşmesinde, dış borçlar önemli rol oynarlar.

Rostow'da "kendi kendini sürdürebilen büyüme" (self-sustaining growth) kavramıyla, az gelişmiş ülkelerin dış borçlara bağıllılığını kaybettiği halde, tatmin edici bir büyüme hızı sürdürebildiği durumu kasetmektedir. Kendi kendine yeterlilik büyüme teorisinin temel hedefidir. Hedefe ulaşınca kadar devam edecek olan dış borçların ana gayesi de budur.

¹ E. Manisalı, Gelişme Ekonomisi, 1975, s. 54-55

Prebisch, Myrdal ve Singer gibi iktisatçılar, dış ticareti ve sermaye ithalâtını büyüme sürecini etkileyen başlıca unsurlar olarak görmekte-dirler¹. Az gelişmiş ülkelerin sanayileşmesi için gerekli yatırım malları ithalâtı, ihracât gelirleri ve yabancı sermaye (dış kaynak) akımıyla karşılanmıştır. Böylece, büyüme için ihracât gelirlerinin öriemi çok büyüktür. Halbuki, az gelişmiş ülkeler ödemeler dengesi sürekli açık vermektedir.

İthalât hacmini kısmak ise, ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyecektir. Çünkü, az gelişmiş ülkelerin ithalâtı, karşılaştırmalı üstünlük esasına göre değil, bazı ana malların mutlak eksikliği sonucu oluşmaktadır. Dış borçlar bu durumda, kısa dönemde ülkenin büyüme kaynaklarını sağlamak, uzun dönemde ise ithalât esnekliğini azaltmak ve ihracât gelirlerini çoğaltmak amacıyla istenir.

Dış borçların ekonomik büyümedeki yerini ve önemini gösteren teoriler önce, yatırım-tasarruf ve ithalât-ihracat yaklaşımları olarak gruplaşmıştır. Ancak, herbiri birbirini bütünlemektedir.

¹ Başak. s. 23.

3.2. Dış Borç mu, Dış Ticaret mi?

Dış ticaret büyümenin motoru olarak tanımlanmıştır¹. Bu tanım, değişen şartlar ve korumacılığın yaygınlaşmasıyla etkisini kaybetmiştir.

Mamul mallar ticaretindeki artışlara rağmen, iki dünya savaşı arasındaki; dönemden bu güne miras kalan genel ekonomik durum, az gelişmiş ülkelerin dış ticaret yoluyla ekonomik büyüme imkânlarını geniş ölçüde kısıtlamıştır. Dış ticaretin ekonomik büyümeye katkısının olmadığı görüşünü Myrdal, Singer ve Prebisch savunurken Meier de karşı görüşü destekleyen tezleri özetlemiş ve bu süreci engelleyen en önemli unsurların az gelişmiş ülkelerdeki iç engeller olduğunu öne sürmüştür².

Özellikle gelişmiş ülkelerde, uygulanan politikalar önemli bir engel oluşturmuyorsa büyümeyi hızlandırmak için az gelişmiş ülkeler dış ticaret politikasını kullanabilirler. Aynı şekilde, dış borç,dış ticaret politikasıyla yakından ilgilidir. "Şartlı krediler" gelişmiş ülkelerin uyguladıkları politikaların bir yönüdür. Kredilerin şartlı olmaktan çıkması, az gelişmiş ülkelerin kredileri daha etkili bir şekilde kullanmalarını sağlar.

Sonuç olarak, resmî borç dış ticaret faaliyetleri ve genel ekonomik büyümeye büyük katkısı olan alt yapı kuruluşlarının gelişmesinde önemli bir rol oynar.

¹ D, Robertson, Uluslararası Ticaret Politikası, MacMillan İktisat Serisi, 1982, s, 74-76.

² G.M. Meier, International Trade and Development, New York, 1963

IV. TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARI

Türkiye'nin takip ettiği borçlanma politikasını daha iyi ortaya koyabilmek için dış borçlarındaki gelişmelere göz atmakta fayda vardır.

Anlamlı olması açısından dış borçlardaki gelişmeler dört başlık altında incelenecektir. Bunlar: Osmanlı Devleti Dönemi, 1923-1949 Dönemi, 1950-1962 Dönemi ve Plânlı Dönem'dir.

4.1. Osmanlı Devleti'nin Dış Borçları

Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde, çeşitli eyâletlerden alınan vergiler ve toplanan diğer gelir hazinenin zengin kaynaklara sahip olabilmesini sağlamışken, duraklama ve gerileme dönemlerinde durum değişmiştir. Uzun süren savaşlar, diğer devletlere ödenen savaş tazminatları hazinenin zayıflamasına yol açmıştır.

Osmanlı Devleti ilk önemli dış borçlanmayı 1854 yılında Kırım savaşı sırasında yapmıştır¹. Önceden yapılan iç borçlanmalar, kaynak olarak yabancı menşeli olan Galata bankerlerinden alınmıştır. 1881 yılında alacaklı ülkelerin (Fransa, İtalya, İngiltere, Avusturya) temsilcileriyle "Muharrem Kararnamesi" denilen anlaşmaya gidilmiştir. Bu kararname ile, tuz ve tütün tekeli, pul resmi, müskirat resmi, balık avı resmi ve bazı illerin ipek öşrü gibi devlet gelirlerini, dış borçların tasfiyesi için, yabancı alacaklıların toplamaları kabul edildi. Böylece "Düyunu Umumiye İdâresi" kuruldu.

¹ H. Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, Teori Politika ve Uygulama, 1978, s. 529

Borç alınan 1854-1875 yılları arasında toplam dış borçlar 127 milyon Osmanlı lirası idi. 1881'den Cumhuriyete kadar olan zamandaki dış borçlar ise, 155.778 milyon Osmanlı Lirası, 56.664 milyon İngiliz Lirası, 78,960 milyon mark ve 540.000 frank olmuştur¹.

4.2. 1923 - 1949 Dönemi

Bu dönem, genellikle Türkiye'nin yurtiçi kaynaklarını kullanarak ekonomik büyüme gayretlerine giriştiği yıllardır. 1947 yılına kadar carî işlemler dengecinin çoğu zaman fazla vermesiyle, millîleştirilmeden doğan borçlar ve Osmanlı Devleti'nin borçları düzenli bir şekilde ödenmiştir². Kayseri ve Nazilli Mensucat Fabrikaları Sovyetler Birliğinden, Karabük Demir-Çelik Fabrikası da İngiltere'den alınan kredilerle kurulmuştur.

1927-1949 yılları arasında 581 milyon dolar dış borç alınmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla alınan borçlar daha çok askeri amaçlı olmuş (% 59,1) ikinci olarak da sosyal sabit sermaye yatırımları gelmiştir (% 27,7).

4.3. 1950 - 1962 Dönemi

1951 yılından itibaren, dış borçlarımızda iki özelliği görüyoruz. Türkiye'nin dış borçları hem hisli bir artış göstermekte, hem de büyük çeşitlilik kazanmaktadır.

¹ Seyidoğlu, s. 520

² Ö. Akgüç, "Türkiye'de Dış Borçlanma Politikası" Türk Ekonomisinde Tasarruf Açığı ve Dış Finansman Sorunları, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, 21-24 Ocak 1974, s. 252

Dış borç yapısının değişmesinde, iç ve dış faktörler önemli bir rol oynamaktadır. Ülke içinde liberal bir ekonomi ve serbest dış ticaret politikası takip edilmesi, gelişmiş ülkelerin az gelişmişlere yardım fikrinin yaygınlaşması ve dünya ekonomisinin uygun konjonktürü daha çok borçlanmasına yol açmıştır. On iki yıllık dönem içinde Türkiye 1.095,2 milyon dolar tutarında dış borç almıştır¹.

Sonraları dış borçlardaki kontrolsüzlük, Merkez Bankası'nın döviz sıkıntısı sebebiyle transferleri zamanında yapamamasından ariyare borçların 376 milyon dolara kadar yükselmesi gibi faktörler, Türkiye'yi 1958 yılında moratoryum istemek zorunda bırakmıştır.

Böylece istikrar programı kabul edilerek uygulamaya konulmuş ve toparlama dönemine girilmiştir.

¹ Akgüç, s.253

4.4. Plânlı Dönem

Plânlı dönem başladığında Türkiye'nin dış borçları, 1.026,4 milyon doları dövizle ve 250,3 milyon doları da Türk Lirası olarak ödenmek üzere toplam, 1.276,7 milyon dolar idi¹.

Plânlı dönemde dış kaynak ihtiyacı, bir yandan borç ödemeleri, diğer yandan câri işlemler dengesinde, görülen açıklar ve yüksek bir büyüme hızı tutturulabilmek için hızlı bir şekilde artmıştır. 1963 yılında yürürlüğe giren Beş Yıllık Kalkınma Plânı ile Türkiye'nin büyüme hızının ne olması gerektiği tesbit edilmiş (bu hız plânda % 7 dir.)² ve bu büyüme hızına ulaşmak için iç ve dış tasarruf ihtiyacı milli gelire göre hesaplanmıştır. Yapılan çalışmalara göre plânlı dönemlerde yabancı kaynak ihtiyacı kalkınma plânlarında aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi tesbit edilmiştir.

TABLO:4.. Dış Kaynak İhtiyacı (GSMH'nın % olarak)

Yıllar	Toplam Tasarruf İhtiyacı	Tasarruf	Dış Tasarruf
1963-67	18,3	14,8	3,5
1968-72	22,7	20,8	1,9
1973-77	24,2	23,3	0,9
1978-82	24,4	22,4	2,0

KAYNAK : 1., III., III., IV., Beş Yıllık Kalkınma Plânları

¹ 1. B.Y.K.P., s. 117-118.

² 1. B.Y.K.P. Devlet Plânlama Teşkilâtı, 1963.

Tabloda görüldüğü üzere dış tasarruf ihtiyaçları, başka bir anlatımla Türkiye'nin tesbit edilmiş büyüme hızını sağlayabilmek için dış kaynak ihtiyacı GSMH'sına göre Birinci Beş Yıllık Plânda %3,5, İkinci Beş Yıllık Plân Döneminde % 1,9, Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi için % 0,9 ve Dördüncü Beş Yıllık Plân Dönemi için % 2,0 dır.

Plânlarla hedef alınmış büyüme hızına erişmek için gerekli görülen dış kaynak ihtiyacı uygulamada da devamlı artış göstermiş ve bu ihtiyaçtan doğan dış borç miktarı aynı ölçüde artmıştır. (Bkz. Tablo:5,6) Dış borçlanmada artışın bir diğer sebebi, ödemeler dengesindeki açıkların sonucu, Önceki yıllarda alınan borçların faiz ve anaparalarının, yıldan yıla artış göstermesidir. (Bkz. Tablo 7)

Türkiye plânlı döneme geçtikten sonra, dış kaynak akımı 31 Temmuz 1962 tarihinde kurulan "Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu" aracılığıyla olmuştur¹. Konsorsiyum • Türkiye'nin ödemeler dengesi açıklarından doğan dış ticaret güçlüklerini hafifletmek ve ekonomik büyümesi için gerekli olan dış kaynağı temin etmek gayesini taşımaktadır.

Birinci ve İkinci Plân dönemlerinde en önemli tartışma konusu, dış borçların kabul sebebinin "tasarruf açığı"ndan mı yoksa "dış ticaret açığı"ndan mı kaynaklandığıdır². Aslında,

¹ Konsorsiyum aşağıdaki Ülkelerden meydana gelmiştir; OECD ülkelerinden A.B.D., Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere, İsviçre, İsveç, İtalya, Avusturya, Hollanda; Lüksemburg, Danimarka, Norveç, Kanatla ile Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankasından ibarettir, AET, IMF ve Avrupa Yatırım Bankası gözlemci üyeleridir.

² G. Erçel, "Dış Yardım ve Krediler", H. Türkiye İktisat Kongresi Dış İlişkiler Komisyon Tebliği, 2-7 Kasım 1981, İzmir, s. 349.

birbirine bağlı olan bu iki kavram arasında ayırım yapmak çok zordur. Ekonomi politikasını uygularken, her iki açığın ekonominin kendi yapısından oluştuğunu ve birbirleri ile ilişkisini kabul etmek gerekir.

Zaten, 1973 yılında baş gösteren ilk petrol krizinin sonuçlarına hazırlıklı olunamadığı için tartışmalarda 1977 yılı başlarında kesilmiştir. Çünkü, mesele artık dış ticaret açığının üstünde, ödemeler dengesi açığına kaynak bulunması boyutuna ulaşmıştır. 1970-1980 yılları arasında dış borç temin etme gayretlerinin yanı sıra, ağırlık geri ödenemiyen borçların ertelenmesi noktasında toplanmıştır.

V. DIŞ KAYNAK İHTİYACININ TESBİTİ ÜZERİNE BİR MODEL

Modelin ana gayesi Türkiye'nin dış kaynak ihtiyacının tesbiti ve analizidir. Bu yönüyle model ekonomik büyüme teorisine uyum içindedir. İç açık, dış açık, borç servisi ve rezerv teorileri modeli oluşturan esas unsurlardır.

İç açık terimleriyle "dış kaynak ihtiyacı" şöyle ifade edilebilir,

$$FK = I_r - S_d \quad (1)$$

I_r gerekli yatırım

S_d yurtiçi tasarruflar

Dış kaynak ihtiyacının tesbiti üzerindeki çalışmaların çoğunda üzerinde durulan konu, hedeflenen büyüme hızına ulaşmada, yabancı kaynağın yeterli olup olmadığıdır.

Dış açık ise ;

$$FK = M_r - X \quad (2)$$

M_r gerekli ithalât

X ihracât

Borç servisi (DS), ortalama faiz oranını ve geçmişte alınan borçların geri ödeme süresini ifade eder.

Toplam rezervlerin ekonomik gelişmeye paralel olarak büyümesi gerekir ve bu değişme ticaret hacmi seviyesiyle de ilişkilidir.

Böylece toplam dış kaynak borç servisi, toplam rezervlerdeki değişme ve iç açık (veya dış açık) dan meydana gelir.

$$EK = FK + DS + d(FX) \quad (3)$$

EK toplam dış kaynak ihtiyacı

FK iç açık (veya dış açık)

DS borç servisi

$d(FX)$ toplam rezervlerdeki değişme

Milli muhasebede –expost- olarak iç açık dış açığa daima eşittir.

$$Y = C + I + (X-M) \quad \{4a\}$$

Y toplam hasıla

C tüketim

(4a) eşitliğinde –expost - iç açık,

$I - (Y-C)$, –expost- dış açık $M-X$ dir.

$(Y-C)$ yurtiçi tasarruflardır.

$$I - S_d = M - X \quad (4b)$$

Bu şekilde eşitliğin sol tarafı iç açık, sağ tarafı da dış açıktır. Buradan, –expost- açıklar eşitlenir¹.

Mamaafih, –exante- iç ve dış açık birbirine eşit olmayabilir. Çünkü, ikisi arasındaki fonksiyonel ilişki farklı tayin edilmiştir. İki açık arasındaki eşitsizlik Keynezyen analizdeki tasarruf, yatırım –exante- eşitsizliğine benzer.

5. 1. İç Açık Teorisi

İç açık hedeflenen GSHH'ya ulaşmak için ihtiyâç duyulan yatırımlarla, yurtiçi tasarruflar arasındaki farktır.

Başlangıçta (Y) kadar olan GSHH (r) kadarlık bir hızla her yıl değişecektir. Hedeflenen hasıla n'inci yılda

$$(Y)_n = Y_0 (1+r)^n \quad (5)$$

olacaktır.'

Bu büyüme formülü, diğer İktisatçıların eşitlikleriyle karşılaştırılabilir. Chenery ve Strout'un formülü yukardakıyla benzer şekildedir: $Y_n = Y_{n-1} (1 + r)^2$. Avramovic' de (Y) GSYİH

¹ C. P. Kindleberger, Uluslararası İktisat, 1970, s. 34.

² Chenery and Strout, s. 684

için kullanılmıştır¹. Eğer net faktör gelirleri önemsiz kabul edilirse (dünyada) GSHH ve GSYİH arasındaki fark da cüz'i olacaktır. Diğer yandan, Vanek ise ekonominin sekiz sektörünün projelerinin toplu değerlerini GSMH'ya faktör fiyatlarıyla ilâve etmektedir. ($V = V_1 + V_2 + V_3 + \dots + V_8$, $V = \text{GNP}$; V_1, V_2 v.s. her sekiz sektörde toplanmış proje değerleri).

Yatırım ile hasıla arasındaki oldukça kompleks olan ilişkiler -sabit veya değişken- sermaye-hasıla oranı (k)'yla özetlenebilir. Bu ilişki şöyle gösterilebilir:

$$I_r = k (y^*) \quad (6a)$$

veya (5) ve (6a) eşitliklerinden;

$$(I_r)_n = k.r (Y) (1+r)^n \quad (6b)$$

Yatırım fonksiyonu, n 'inci yıldaki toplam gelirin sabit bir parçası olarak, n 'inci yıldaki toplam yatırım ihtiyâcını gösterir. Burada yatırım toplam rakamdır, (büyüklüktür) (gross) ve amortismanları da içine alır.

Bazı (toplam) yatırım fonksiyonları yukarıdaki yatırım fonksiyonuna çok benzemektedir. Rosenstein-Rodan'da $i = krY$ ve Avramovic'de $I_n = k (Y_{n+1} - Y_n)$ 'dir.

Vanek'de ise toplam yatırım, muhtelif sektörlerle bölünmüştür. ($I = I_1 + I_2 + \dots + I_i$) Sektörel-yatırım gerekleri, sektörün büyüme hedefiyle (V_i), o sektörün sermaye-hasıla oranı (k_i) çarpılarak elde edilir:

$$I_i = k_i (V_i)^2$$

¹ Avramovic, s, 156-157

² Z. Kim, s. 6

Büyüme kavramının içine sermaye-hasıla oranının (k) girişiyle, Harrod-Domar modelindeki iç açık teorisine dönüş yapılır. Sermaye-hasıla oranı;

$$k = \frac{dK}{dY} = \frac{I}{dY} \quad (7_a)$$

Sermayedeki değişimin toplam gelirdeki değişmeye oranı veya yatırımların toplamı gelirdeki değişmeye oranıdır. Büyüme, modellerinde marjinal sermaye-hasıla oranı, ortalama sermaye-hasıla oranından daha kullanışlıdır.

n'inci yıldaki sermaye-hasıla oranı (k_n) birer yıllık gecikme aralığıyla yatırımlar ve toplara gelir arasında ilişki kurularak bulunur.

$$k_n = \frac{I_n}{[Y_n - Y_{n-1}]} \quad (7_b)$$

Ortalama sermaye-hasıla oranı da (k);

$$\bar{k} = 1/n (k_1 + k_2 + \dots + k_n) \quad (7_c)$$

Uygun bir tasarruf fonksiyonunu da formüle etmek oldukça zordur. Rosenstein-Rodan, Avramovic ve Chenery-Strout tasarrufları gerçek gelirin bir doğrusal fonksiyonu olarak kabul etmişlerdir. $S = a + b(Y)^1$. Böylece n'inci yıldaki toplam tasarrufları, baz yılındaki tasarruflarla müteakip yılların marjinal tasarruflarının toplamı olarak bulabiliriz.

$$S_n = s(Y_0) + \sum_{n=1}^n s'[Y_0(1+r)^n - Y_0(1+r)^{n-1}] \quad (8)$$

¹ Kim. s. 7

Denklemdaki s ortalama, s' ise marjinal tasarruf oranıdır ve $s' > s$ dir. Rosenstein-Rodan az gelişmiş ülkelerin kalkınmasındaki esaslı büyüklüğün bir marjinal oranın ortalama orandan büyük olmasını göstermiştir.

İç açık daha önce de belirtildiği gibi, hedeflenen GSMH'yı sağlamak için toplam yatırımlarla, yurtiçi tasarruflar arasındaki farktır.

$$FK = I_r - S_d.,$$

$$= [kr(Y_0) \cdot (1+r)^n] - [s(Y_0) + \sum_{n-1}^n s' \{Y_0(1+r)^n - Y_0(1+r)^{n-1}\}] \quad (9)$$

5.2. Dış Açık Teorisi

Dış açık teorisinde önceden belirtildiği gibi -exante- dış açık, -exante- iç açığa eşit olmayabilir¹. Esasen dış açık bir "yabancı mal" kıtlığıdır. Toplam hasıla (Y) için yapılan ithalâtla, potansiyel ihracât arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. İthalât dövizle yapılmaktadır. Döviz kaynağı da sadece mal ve hizmet ihracâtı veya dış kaynak ile sağlanır. Sonuç olarak konumuzla ilgilidir.

Tipik bir modelde, ithalât GSMH'ya ve bir ithâl-ikâmesi katsayısına bağlıdır. İthalât fonksiyonunun alışılmış formülasyonunda ikâme-katsayısı kullanılmamıştır. $M = a + b(Y)$. Burada M bağımlı değişkendir². Hedeflenen Y'ye ulaşmaya bir minimum M^* gerekli olacaktır.

$$M^*_n = m(Y_n) \quad (10_a)$$

¹ Chencry and Strout, s. 688-691

² Chenery and Strout, s. 689

Yerli sanayilerin üretim artışıyla,, lüzumlu malların ithalâtı da azalacaktır. Eğer ithâl-ikâmesi yapan yerli üretimin arzı ithalât talebini aşarsa, ithâl-ikâmesinin bu prosesi M^* ve Y ile ilişkili düşük bir katsayıya (m) meyledecektir¹. Fakat çoğu dış açık tahminlerinde bu faktör ihmal edilir.

Böylece, gerekli ithalât $(M^*)^2$ iki zıt kuvvetin etkisinde kalır. Bunlar; potansiyel ithalât ve ithâl-ikâmesidir.

$$M^* = M_p - M_s \quad (10_b)$$

Potansiyel ithalât, n 'inci yıldaki hasılanın bir parçası olarak kabul edilir.

$$M_p = m_1 (Y_o) \quad (10_c)$$

(m_1) yabancı mal ve hizmetlere olan bağılılığın derecesini gösterir.

İthâl-ikâmesi de toplam hasılanın bir parçası olarak ifade edilmekte;

$$M_s = m_2 \cdot (Y_n) \quad (10_d)$$

(m_2) ithâl-ikâmesi katsayısıdır.

Yukarıdaki eşitliklerin yerlerine konmasıyla, ithalât fonksiyonu (M^*) şu şekilde yeniden yazılabilir;

$$M^* = (m_2 - m_1) Y_o \cdot (1+r)^n \quad (10_e)$$

¹ (m) bir parametre değil bir değişkendir. Çünkü", çeçitli unsurlar cari fiyatlarla tarif edilmekte ve (m) büyüklüğü sadece (Y) 'ye değil diğer faktörler ve zaman serileri kadar yerli üretimin fiyatlarına ilişkin olarak ithalât fiyatlarına da bağılı olacaktır. {Bkz. A.M El-Agraa, The Theory of International Trade, 1983, s. 1-2.

² M^* mal ve hizmet ithalâtıdır. Bu değere dış borç. faiz ödemeleri dahil değildir.

İthalât fonksiyonunu, Avramovic farklı almıştır. Avramovic ithalâtı, iç açık ile ihracâtın birlikte toplanmasıyla meydana gelen "fazla değer" olarak düşünmüştür. Vanek ise, toplam ithalâtı birkaç parça ithalâtı (M_r hammadde, M_f petrol, M_m makina ve M_t ulaştırma araçları) bir araya getirerek bulmaktadır. Bu parçalar sırasıyla GSMH ile ilişkilidir.

İhracât fonksiyonu, ithalât fonksiyonundan biraz, daha farklıdır. Çoğu dış açık modellerinde ihracât egzojen (dışsal) değişken olarak alınır ve yıllık sabit bir hızla büyüdüğü farzedilir.

$$X_n = X_0 \cdot (1+r)^n \quad (11)$$

(X_0) baz yılındaki mal ve hizmet ihracâtı, (x) ise ihracatın büyüme hızıdır. Yatırımların, tasarrufların ve ithal âtin zımnen de olsa ihracât ile ilişkisi vardır. Fakat, ihracât büyük ölçüde dış talebe bağımlıdır. Bu sadece gelişmekte olan bir ülkenin değil, diğer gelişmekte olan ihracatçı ülkelerin de, ileri ülkelerin gelirlerine ve politik faktörlerine bağımlı olduğu bir olaydır. Bu yüzden, -toplam dünya ihracâtında küçük bir payı olan- gelişme yolundaki bir ülkenin ihracât projeksiyonunu yapmak oldukça zordur.

Vanek buradaki ihracât fonksiyonunun tersine sektörel bir model kullanmıştır.

Şimdiye kadar, ithalat ve ihracât birbirinden ayrı olarak tartışıldı. (10) ve (11) eşitliklerini (2)'de yerine koyarsak dış açık son haliyle elde edilirj

$$FK = (m_1 - m_2) Y_0 \cdot (1+r)^n - X_0 (1+r)^n \quad (12)$$

Dış açık teorisinde ithalat, hedeflenen toplam hasıla seviyesine ulaşmak için yapılması gerekli mi minimum ithalât prensibine dayanmaktadır. Bu ise bir anlamda serbest ticaret teorisinden ayrılmak demektir.

Buna rağmen, gelişmekte olan bir ülke ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilmek için, muhtelif malları (hammadde ve sermaye malları) ve hizmetleri ithal etmek zorundadır. Ayrıca ülke içi teknikleri geliştirecek teknolojiye ihtiyâcı olacaktır. Gelişen ülkelerdeki ithalât genellikle potansiyel ihracâtın büyüktür.

.Bununla beraber, büyüme modellerimde ihracâtın zaman içinde artacağı varsayılmıştır. Bu iyimser varsayımın bir sebebi de, ihracâtın gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme için bir motor görevi görmesidir. Nurkse ise kötümser bir manzara çizmektedir¹. Ona göre az gelişmiş ülkelerde bir ihracât yetmezliği (export lag) vardır. Sanayileşmiş ülkelerin ihracâtı az gelişmiş ülkelere daha fazla büyümektedir.

5.3. Borç Servisi ve Toplam Borçlanma

FK hem iç, hem de dış açığı göstermektedir. Gerçekte net dış kaynak akışı (n'inci yılda), transfer ödemeleri (T), yabancı sermayenin doğrudan yatırımları ve net borçlanmadan (D) meydana gelir.

$$FK_n = T_n + DI_n + D_n \quad (13_a)$$

Borç servisi (n'inci yılda)

$$DS_n = (i_s)_n + (A_s)_n + (DS_p)_n \quad (13_b)$$

olur. Burada, i_s ortalama faiz ödemeleri ve A_s ise ortalama anapara ödemeleridir. DS_p ise eski borçların servislerini göstermektedir.

¹ Diğer kötümser düşünenlere örnek, R. Prebish, H.W. Singer ve D. Seers verilebilir. Bkz. Kim, s, 15.

Toplam yeni borçlanma j net borçlanma, rezervlerdeki değişme ve borç servisinden meydana gelir.

$$GD = D + DS + d (FX) \quad (13_c)$$

Faiz, ödemeleri (n-1’inci yılda) , n-1’inci yıla kadar birikmiş (COD = Cumulative outstanding debt) borçların ortalama bir faiz oranı uygulanarak toplanmasından meydana gelir.

$$(i_s)_n = i(COD)_{n-1} = i(AOD_{n-1} + AOD_{n-2} + \dots + AOD_0) = i \sum_{n=0}^{n-1} AOD_n \quad (13_d)$$

AOD (Annual increase in outstanding debt) toplam yeni borçdan anapara ödemeleri düşülerek bulunur. Ana para da borçların ortalama ödeme vadesi (t) ve ortalama ödemesiz dönem gözönüne alınarak hesaplanır.

$$(A_s)_n = \frac{1}{t} GD_{n-g-1} + \frac{1}{t} (GD)_{n-g-2} + \dots + \frac{1}{t} (GD)_{n-g} = \sum_{n-1}^{n-g} 1/t GD_n \quad (13_e)$$

$(A_s)_n$ eşitliğinde, sıfır yılı baz yılı değil ödemesiz dönemin bittiği yıldır.

Ülkedeki rezerv seviyesi mal ve hizmet ithalâtı ile ilişkilidir.

$$FX_n = f (M)_n \quad (14)$$

Sadece gelişmiş değil, az gelişmiş ülkelerde de rezervler zaman içinde ticaretle beraber büyür. Az gelişmiş ülkelerin rezerv ihtiyacı ihracât seviyelerinin istikrarsızlığı ve sermaye ithali yüzünden, ileri ve zengin ekonomilerden daha çöktür.

Burada mesele, -exante- iç ve dış açığa bağlı olarak FK için doğru bir değer seçebilmektir. Modelde FK için sadece bir değer (iki açıktan hangisi daha büyükse) seçildi. Kaynak girişi iki açıktan (iç ve dış açık) fazla olması gerekir, paha küçük açığın seçimi, ülkenin büyüme potansiyeline sınır getirebilir.

Yurtiçi tasarruflar, exante tasarruf-yatırım eşitliğini sağlayacak büyüklükte olsa bile, gerekli minimum ithalât potansiyel ihracâtı aşıyorsa dış açık devam edecektir. Böylece minimum dış kaynak ihtiyâcı bu açık kadar olacaktır.

5. 4. Modelin Değişkenleri ve Parametreleri

Değişkenler:

Y	gayri safi millî hasıla
I _r	gerekli yatırım
S _d	yurtiçi tasarruflar
M _r	gerekli ithalât
M _p	potansiyel ithalât
M _s	ithal ikamesi
X	ihracat
T	İşçi gelirleri
FX	toplam rezerv seviyesi
DI	yabancı sermaye yatırımları
D	net borçlanma
DS	borç servisi
DS _p	eski borçların servisi
OD	Ödenmemiş borçlar
A _s	yeni borçların anapara ödemeleri
EK	toplam dış kaynak ihtiyâcı
FK	net dış kaynak girişi (dış veya iç açık)

Parametreler:

k	sermaye-hasıla oranı
r	büyüme hızı
n	yıl
s'	marjinal tasarruf oranı
x	ihracatın büyüme hızı

- f toplam rezervlerin ithalâta oranı
 m potansiyel ithalât / GSMH oranı
 m ithâl ikâmesi katsayısı
 s ortalama tasarruf oranı
 i dış borçların faizleri
 t dış borçların ödeme süreci
 g dış borçlarda ödemesiz dönem

5. 5- Modelin Denklemleri

İç açık

$$FK = I_r - S_d$$

$$FK = [kr(Y_o) (1+r)^n] - [s(Y_o) + \sum_{n=1}^n \{Y_o(1+r)^n - Y_o(1+r)^{n-1}\}] \quad (9)$$

Dış açık

$$FK = M_r - X \quad (2)$$

$$FK = (m_1 - m_2) Y_o (1+r)^n - X_o (1+x)^n \quad (12)$$

Toplam dış kaynak ihtiyacı

$$EK = FK + DS + d(FX) \quad (3)$$

Expost eşitlik

$$Y = C + I + (X - M) \quad (4_a)$$

$$I - S_d = M - X \quad (4_b)$$

Hedeflenen GSMH

$$(Y^*)_n = Y_o (1+r)^n \quad (5)$$

Yatırım fonksiyonu

$$I_r = kr (Y^*) \quad (6_a)$$

Tasarruf fonksiyonu

$$S_n = s (Y_o) + \sum_{n=1}^n [Y_o (1+r)^n - Y_o (1+r)^{n-1}] \quad (8)$$

İthalât fonksiyonu

$$M^* = m (Y_n) \quad (10_a)$$

$$M^* = Mp - Ms \quad (10_b)$$

$$Mp = m_1 (Y_n) \quad (10_c)$$

$$Ms = m_2 (Y_n) \quad (10_d)$$

$$M^* = (m_1 - m_2) Y_o (1+r)^n \quad (10_e)$$

İhracât fonksiyonu

$$X_n = X_o (1+x)^n \quad (11)$$

Dış borçlanma ve borç servisi

$$FK_n = T_n + DIn + D \quad (13_a)$$

$$DS_n = (DS_p)_n + (i_s)_n + (A_s)_n \quad (13_b)$$

$$(i_s)_n = i (COD)_{n-1} = i (AOD_{n-1} + \dots + AOD_o) = i \sum_{n=0}^{n-1} AOD_n \quad (13_d)$$

$$(A_s)_n = 1/t (GD)_{n-g-1} + \dots + 1/t (GD)_{n-g} = \sum_{n-1}^{n-g} 1/t GD_n \quad (13_e)$$

$$FX_n = f (M)_n \quad (14)$$

VI. TÜRKİYE'NİN EKONOMİK DURUMU VE DIŞ KAYNAK İHTİYACININ TAHMİNİ

6. 1. İç ve Dış Açığın Tarihi Gelişimi

Türkiye'de yatırımların ve ithalâtın fazla vermesiyle -expost- iç ve dış açık görece olarak büyüktür. Türkiye'nin yatırım-tasarruf eşitsizliği -iç açık- tablo 8'de yıllar itibariyle gözlenebilir. Yurtiçi tasarrufların toplam yatırımları karşılama oranı 1982 yılında %89.23 olmuştur. (Bu oran 1980 yılından itibaren yükselmektedir.) Buna bağlı olarak da dış tasarruflar son üç yılda azalmaktadır.

Türkiye'nin dış ticareti yıllar itibariyle incelendiğinde, ithalâtın ihracâtı aşarak sürekli bir dış açık verdiği görülür. (Bkz. Tablo 9) İthalât fazlası oranı 1980'de %63.21 iken, 1982 de %35.02'ye düşmüştür. En yüksek oran %70.43 ile 1975 yılına rastlamaktadır. Değer olarak ise 1980 yılında 4,999.3 milyon ithalât fazlası olmuştur.

6. 2. Ekonomik Büyüme

İç ve dış açığın etkileriyle ekonomik büyümenin yapısı ve seyri değişebilir. Yatırımların ve ihracâtın artmasıyla büyüme hızı olumlu olarak etkilenmekte, bunun sonucunda ise tasarruf oranı yükselip ithalât kapasitesi genişlemektedir.

Tablo 10'da görüldüğü gibi Plânlı dönemde GSMH'nin büyüme hızı değişik performans göstererek bazı yıllar artarken, bazı yıllarda da azalmış, hatta negatif bile olmuştur. Plânlı dönemin son yıllarında fiyatlar da hızla yükselme eğilimi göstermiştir.

Cari fiyatlarla GSMH 1981 yılında %47,77, 1982 yılında ise %33.08 artmış, sabit fiyatlarla yine aynı yıllarda sırasıyla %4,1 ve %4,6 olmuştur.

Yaygın bir görüşe göre ekonomik büyüme kişi başına GSMH ile ölçülmelidir. Çünkü, kişi başına GSMH, o toplumdaki bireylerin refahı ve yaşama standartları hakkında fikir vermektedir. Eğer nüfus artış hızı büyüme, hızını aşarsa, kişi başına GSMH düşecek ve ekonomik büyüme de negatif olacaktır.

Tablo 11' de de görülebileceği gibi Türkiye 'de kişi başına GSMH genellikle hep artmış, ancak 1970'den itibaren düşme eğilimi göstermiştir. 1981 ve 1982 yıllarında tekrar yükselme başlamıştır. Cari fiyatlarla kişi başına GSMH (P.F.) 1982 de 188,327 TL., 1968 fiyatlarıyla 4844 TL. olmuştur. Cari fiyatlardan ithalât dolar kuruna göre çevrildiğinde 1140 dolar Türkiye'nin 1982 yılı kişi başına GSMH 'sı olmaktadır.

6. 3. Yatırımlar ve Sermaye-Hasıla Oranı

Uzun dönemde ekonomik kalkınmaya birçok faktörler etki eder. Bunların en önemlileri sermaye oluşumu, insan becerisi, eğitim, girişimciliğin gelişmesi, verimli teknoloji, hasılanın bileşiminin esaslı olarak değişmesi ve yeni kurumlaşmalara gidilmesidir. Fakat gelişmekte olan ülkelerde yatırımlar ve sermaye oluşumu merkezi önem taşıyan faktörlerdir. Bundan başka, sermaye-hasıla ilişkileri diğer faktörlere nazaran, büyüme modellerinde ve istatistik testlerde kullanılmaya daha elverişlidir.

Gelişmekte olan ülkelerde sermaye oluşumunun Önemi iktisatçılar çoğu zaman fasid daire olarak nitelendirirler. Bunun manası şudur; Bir ülke fakirdir, çünkü sermayesi yetersizdir ve sermayesi artamaz çünkü fakir bir ülkedir. Genel kabule göre de, ekonomik kalkınma stratejilerinde sermaye oluşumu birinci öncelik alır. Yatırımlar hasılayı arttırır, hasıla da sermaye oluşumunu hızlandırır. Böylece sermaye oluşumu fasid dairenin kırılabilmesi, için uyarıcı rol oynar.

Türkiye'de yatırımlar hızlı ekonomik büyümede önemli bir rol oynamışlardır. Tablo 12'de görüldüğü gibi toplam yatırımların seviyesi 1963 yılında 14.77 milyar TL'dan 1982 yılında 48.51 milyar TL'na yükselmiştir. Yatırımların GSMH'ya oranı 1963-1982 döneminde %17.5'den %21.6'ya ulaşmıştır. Sermaye-hasıla oranı da 1963-1982 dönemi için 3,9 olmuştur. (Sabit sermaye yatırımlarına göre de sermaye-hasıla oranı aynı dönem için 3.6'dır.)

6. 4. Tasarruflar

Türkiye'de toplam yurtiçi tasarruflar, fiyatlar seviyesine de bağlı olarak devamlı artış göstermektedir. (Tablo 13) Ancak toplam yurtiçi tasarrufların GSMH'ya oranı (ortalama tasarruf oranı) geçmişte istikrarsız bir trend almıştır. Ortalama tasarruf oranı 1981 yılında %17.97 den 1982'de %17,81'e düşmüştür. Aynı dönemde kamu tasarruflarının GSMH'ya oranı da %8,61'den %8.43'e düşmüştür. Özel tasarruflar da %9,37'den %9.38'e yükselmiştir. 1982 yılında toplam yurtiçi tasarrufların %47.3'ünü kamu tasarrufları, %52,7'sini de özel tasarruflar oluşturmuştur.

Projeksiyon için bir marjinal tasarruf oranı seçmek oldukça güçtür. Çünkü geçmiş serilerde değişkenliğe rastlanmaktadır. Genel olarak marjinal tasarruf oranı, ortalama tasarruf oranının-

dan büyüktür. Ancak 1982 yılında marjinal tasarruf oranı %17.30 olurken, ortalama tasarruf oranı da %17.81 olarak gerçekleşmiştir,

6. 5 Dış Ticaret

Uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme arasında oldukça yakın bir ilişki vardır. İhracât büyümenin motorudur ve ekonomik büyümede katalizör görevi görür.

Türkiye'nin ihracâtı son yıllarda ciddi bir artış göstermiştir. 1981 ve 1982 de sırasıyla %55.43 ve %21.46'lık bir artış vardır. Bununla beraber değişimin negatif olduğu yıllar da vardır. (Bkz. Tablo 14).

İhracâtın ana sektörler itibariyle dağılımında imalat sanayinin daima büyük pay aldığını görüyoruz. (Tablo 15.) Son yıllarda belirgin olmasa da madencilik ürünleri ihracatının payı giderek azalırken (1981 de %4, 1982 de %3) imalât sanayinin payı artmaktadır. (1981 de %76, 1982 de %79)

Tablo 16'da Türkiye'nin dış ticaret indekslerini görmek mümkündür, ihracât ve ithalat indeksleri 1980 den itibaren gelişmiş değer indekslerinden elde edilen ticaret hadleri 1980’de 57.1, 1981’de 81.0 ve 1982 de ise 99.6 olmuştur. Fiyat indekslerinden elde edilen dış ticaret hadleri de aynı yıllarda sırasıyla 53,30, 50,50 ve 50.80 olarak gerçekleşmiştir.

6. 6. Dış Kaynak Girişi ve Borç Servisi

Bu çalışmada borç servisi ayrı bir değişken olarak analiz edilmiştir. Yakın zamanlarda az gelişmiş ülkelerin borç servisi problemi geniş olarak tartışılmaktadır. Gelişmekte olan bütün ülkelerin toplam orta ve uzun vadeli borçları 530 milyar dolara

ulaşmıştır¹. İstatistiklere kısa vadeli borçlar genellikle girmediğinden bir tahmin yapmak güçse de bunlarla birlikte toplam borç miktarı 700 milyar doları bulmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde borç servisi oranı 1980'de %17.9 iken 1981'de %19.7 olmuştur.² Bu oran Türkiye'de 1980'de 4,6, 1981'de %7.1 ve 1982'de ise %8.3 olmuştur.

Tablo 17'de Türkiye'ye giren dış kaynaklar ve ödenen borç servisleri yıllar itibariyle verilmiştir. Tablo 18'de ise toplam rezerv seviyesi hakkında bir fikir edinilebilir, Rezerv; ithalât oranı 1970-1974 arası bir hayli yükselmiş, son yıllarda ise azalmıştır. 1981'de %11, 1982'de %13 olarak iki puan artmıştır.

6.8. Ekonomik Büyüklüklerle Dış Kaynak ilişkilerinin Değerlendirilmesi

İlk olarak, GSMH ile dış açık + anapara ödemeleri³ arasındaki ilişkinin varlığı ve niteliği regresyon analizi ile test edilmiştir. Analizde GSMH = Y, dış açık + anapara ödemeleri = X_1 , ve zaman = X_2 notasyonu ile gösterilmiştir. Doğrusal olarak $Y = f(X_1, X_2)$ alınmıştır. Buradan $Y = b_0 + b_1X_1 + b_2X_2$ şeklinde, 1967 ve 1981 yılları arasını kapsayan verilere göre çözülmüştür. Çözümünden çıkan regresyon katsayısının ($R^2 = 0,9417$) yüksekliği bağımlı değişken Y ile, bağımsız değişkenler X_1 , ve X_2 , arasındaki ilişkinin yüksek olduğunu göstermektedir.

¹ A.W. Clausen, Third World and Global Recovery, February 24, 1983 Boston, s.2.

² Report, News and Views from the World Bank, June-July 1983 Washington D.C. s.5

³ Dış açık, toplam fiilî ithalât ile toplam ihracât ve dış âlem faktör gelirleri toplamı arasındaki farktır. Anapara ödemeleri, dış borçların anapara ödemeleridir.

Elde ettiğimiz değerlere göre; $Y = 0,6984 - 2,6204X_1 + 3,5578X_2$ haline dönüşmektedir. X_1 ve X_2 var olmasa bile GSMH 0,6984 oranında mevcut olacaktı. X_1 'deki 1 birim değişme doğrusal modelimizde Y'yi 2,6204 biriminde, X_2 'deki 1 birim değişme de Y'yi 3,5578 biriminde etkileyecektir. X_1 ve X_2 bağımsız değişkenlerimizin katsayıları b_1 , ve b_2 'ler de t istatistik tablosuna göre anlamlıdır. X_1 'e ait b_1 -, parametresi (1,517) %90, X_2 'ye ait b_2 parametresi de (6,952) %99 güvenilirlikte modeli açıklamakta anlamlıdır.

Modelin bir bütün olarak anlamlılığı F = 97,01 değerinin, F tablo değerinden (F = 3,09) büyük olması ile de ortaya çıkmaktadır. (Model F değeri > Tablo F değeri).

GSMH ile toplam krediler (proje ve program kredileri) arasındaki ilişki araştırılırken, GSMH = Y ve toplam krediler = X değişkenleri ile gösterilmiştir. Bu ilişkide $R^2 = 0,5255$ çıkmaktadır. X değişkeninin b_1 , katsayısı analiz sonucu 23,8309 olmaktadır, b_1 parametresinin t istatistik değeri (3,794) %99 güven aralığı. içerisinde ilişkiyi belirlemede anlamlıdır.

Doğrusal modelin denklemi $Y = b_0 + b_1X$ 'in çözümünde; $Y = 17666,32 + 23,8309X$ dönüşmektedir. GSMH ile toplam krediler arasındaki ilişkinin anlamlılığı belirlenmiş olur. Toplam kredilerdeki 1 birim değişme GSMH'yi 23,8309 biriminde etkilemektedir.

Modelden çıkan F değerimiz (F = 81,13), F tablo değerinden büyük olması ile de modelin değişkenleri arasındaki ilişkinin anlamlılığı belirlenmektedir.

Toplam yatırımlar ile toplam krediler (proje ve program kredileri) arasındaki ilişkiyi doğrusal bir model ile araştırdığımızda regresyon katsayısı ($R^2 = 0,5072$) çıkmıştır. Modelde $Y =$ toplam yatırımlar, $X =$ toplam krediler olarak alınmıştır. Bağımlı değişken, toplam yatırımlar üzerinde, bağımsız değişken toplam kredilerin etkisinin anlamlılığı tesbit edilmiştir. Toplam kredilere ait b parametremizin ilişkiyi açıklamadaki gücü, %99 güven aralığı içerisinde olmasından (t istatistik değeri tablo değerinden büyüktür.) anlaşılabilir.

$Y = f(X)$ ve $Y = 3797,19 + 4,6725X$ olan doğrusal modelimizde, toplam kredilerdeki 1 birim değişiminin toplam yatırımlar üzerindeki etkisinin 4,6725 birimlik pozitif değişme sağladığı analiz sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Modelden çıkan F değeri ($F = 14,41$), F tablo değerinden büyüktür; böylece değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu anlaşılmaktadır.

6. 8. Dış Kaynak İhtiyâcının Tahmini

İşçi gelirleri için projeksiyonda iki değer kullanıldı. 1980-1982 ortalaması olan 2,343.9 milyon 4\$ %25 düşürülerek, 1,682.9 milyon \$ ilk beş yıl için (1983-1987); ve %50 düşürülerek 1,121.9 milyon \$ son beş yıl için (1988-1992) tesbit edilmiştir. Bu değerler hesaplanırken çeşitli nedenlerle Türkiye'ye işçi geliri girişinin azalacağı varsayılmıştır.

Yabancı sermaye yatırımlarının yıllık artış hızı %5 olarak alınmıştır. Bu oran hesaplanırken yabancı sermayenin Türkiye'ye gelişindeki kararsızlık ve ülkemizde uygulanan politikalardaki istikrarsızlık gözönüne alındı.

Toplam borçların %5'i özel, kalanı da kamu borçları olarak kabul edilmiştir. Toplam rezervler ithalâtın %20'si olarak ilk iki yıl, sonra dört yıl boyunca %15'i ve son dört yılda da %10'u olarak belli oranlarda düşürülerek hesaplanmıştır. Böylece rezerv seviyesinin devamlı artması gibi gerçek dışı olay önlenmeye çalışılmıştır.

Türkiye için 1983-1992 yıllarını kapsayan projeksiyonlarda kullandığımız değişkenlerin değerleri ve parametreler Tablo 19'da özetlenmiştir.

A_1 alternatifindeki parametrelerin karşılıklarını eşitliklerde yerine koymak suretiyle aşağıdaki ilişkiler elde edilir;

$$Y_n = Y_o (1 + 0,6)^n$$

$$I_r = (4) (.06) Y_o (1 + .06)^n$$

$$S_d = S_o + .20 Y_o [(1 + .06)^{n-1}] \quad n=1, \dots, 5$$

$$= S_o + .21 Y_o [(1 + .06)^{n-1}] \quad n=6, \dots, 10$$

$$F_k = \{ (4) (.06) Y_o (1+.06)^n \} - \{ S_o + .20 Y_o [1+.06)^{n-1}] \}$$

$$M_r = (.19) Y_o (1+.06)^n$$

$$X_n = X_o (1+.08)^n$$

$$FK_n = [(.19) Y_o (1+.06)^n] - [X_o (1+.08)^n]$$

$$T_n = 1,682.9 \text{ milyon \$} \quad n=1, \dots, 5$$

$$= 1,121.9 \text{ milyon \$} \quad n=6, \dots, 10$$

$$DI_n = DI_o (1+.05)_n$$

$$FX_n = .20 (M_r)_n \quad n=1, 2$$

$$= .15 (M_r)_n \quad n=3, \dots, 6$$

$$= .10 (M_r)_n \quad n=7, \dots, 10$$

$$(i_s) = .08 (COD)_{n-1} = .08 (AOD_{n-1} + AOD_{n-2} + \dots + AOD_0)$$

$$(A_s)_n = 1/20[PLD_{n-g-1} + \dots + PLD_{n-g}] + 1/8 [PRD_{n-1} + \dots + PRD_0]$$

A_1 çözüm sonuçlarına göre (Bkz. Tablo 20); başlangıç yılı olan 1983'de iç açık 4,098.4 milyon \$, dış açık ise 4,798.6 milyon \$ seviyesindedir. Son çözüm yılı olan 1992'de iç açık 5,335.6 milyon \$, dış açık da 5,877.4 milyon \$ seviyesine ulaşmaktadır. Bu durumda dış açık > iç açık olduğu için, gerekli net dış kaynak da dış açık kadar olacaktır. Toplam dış kaynak ihtiyacı 1983 yılında 6,869.5 milyon \$'dan %77 artış göstererek, 1992 yılında 12,128.7 milyon \$ olacaktır.

Net borçlanma devamlı artış göstererek 3,053 milyon \$'dan 4,658.2 milyon \$'ı bulurken; alınabilecek yeni borçların yıllık toplamı da 5,123.8 milyon \$'dan 5,582 milyon \$ seviyesine gelebilecektir. Ayrıca, alınan yeni borç faizleri 1992 yılında 3,682.5 milyon \$'a çıkmakta; kamu ve özel borçların anapara ödemeleri ise 1,645 milyon \$ olmaktadır.

Toplam ödenmemiş (kümülatif) borç seviyesi de 10,476.9 milyon \$'dan 49,968.5 milyon.\$'a ulaşacaktır, Ödenmemiş borçların yıllık artışında en yüksek değere 5,750.6 milyon \$ ile 1986 yılında rastlanılmaktadır. Bu da oldukça anlamlıdır, çünkü 1985 ve 1986 yıllarında Türkiye'nin geri ödeyeceği borç miktarı en yüksek değerleri bulmaktadır.

Dış borç servis oranı 1983 yılında %26.9, aynı yıl borç servisi/GSMH oranı %3.1, 1992 yılında dış borç servisi oranı %5.6 ve borç servisi/GSMH oranı ise %0.08 seviyesine inmektedir. Ancak, dış borç servisi oranı en yüksek noktaya %30.1 ile 1985 yılında çıkmaktadır.

Seçilen A₂ alternatifinde ekonomik şartların kötüye gideceği varsayımı yapılmış ve bu şartlar altında Türkiye'nin on yıllık dış borç ihtiyacının ne seviyede olabileceği hesaplanmıştır. (Bkz. Tablo 21)

Tablo 19'da da görülebileceği gibi, sermaye-hasıla oranı ve ithalât parametresini yükseltip, GSMH'nın ve ihracâtın büyüme hızını düşürerek model çözüldüğünde; ilk sene 7,370.9 milyon \$ olan toplam dış kaynak ihtiyacı, 1992 yılında 11,856.6 milyon \$'a ulaşmaktadır. Büyüme hızının düşük olmasına rağmen, artan ithalât talepleri ve vâdesi gelen dış borç ödemeleri yüzünden; ekonominin yeni borçlanma ihtiyacı artmakta, toplam yıllık borç; ihtiyacı dönem başında 5,633.3 milyon \$ iken, 1986 yılında 6,303.6 milyon \$ ile en yüksek değeri bulmaktadır. Dış açık miktarı da 1992 yılında 6,231.8 milyon \$ seviyesine varmakta ve net dış kaynak ihtiyacı ile aynı olmaktadır.

Ülke ekonomisinin daha istikrarlı ve hızlı büyüme şartları içinde dış kaynak ihtiyacı da artmaktadır. A₃, alternatifi ekonominin genişleyeceği varsayımına dayanmaktadır. (A₃ alternatifinin varsayımları Tablo 19'da verilmiştir.) Dış açık miktarının ve aynı zamanda net dış kaynak girişinin çok yüksek değerlere ulaştığı görülmektedir. (Bkz. Tablo 22) Ekonomi, değer olarak A₁, ve A₂ alternatiflerinden daha fazla bir kaynak bulmak zorundadır. 1983 yılında net dış kaynak ihtiyacı 6,179,5 milyon \$, toplam dış kaynak ihtiyacı da 8,291.3 milyon \$ seviyesindedir. On yıllık bir dönem sonunda 1992 yılında net dış kaynak ihtiyacı 8,914 milyon \$'a, toplam dış kaynak ihtiyacı da 16,615.1 milyon \$ gibi bu yıldaki ihracât miktarından (15,936.5 milyon \$) daha yüksek bir değere ulaşmaktadır.

Yeni borçlanma ihtiyacı da her yıl giderek fazlalaşmakta ve 1983'de 6,545.7 milyon \$'dan 1992'de 8,666.4 .milyon \$'a çıkmaktadır. Dış borç servis oranı başlangıç yılında %2.6, 1985' de %29 ve giderek azalarak 1992 yılında da %5'e düşmektedir.

Alternatif çözümler, Türkiye'nin önümüzdeki on yıllık bir dönemde dış kaynaklara bir anlamda dış borca ihtiyacının devam edeceğini göstermektedir. İthalat-ihracât dengesizliğinin sonucu oluşan dış açık ile, yatırımlar ve tasarruflar arasındaki dengesizlikten meydana gelen iç açık ekonomide kaynak yetersizliğini ortaya koymaktadır. Bunun tabii neticesinde de .belli oranlarda ekonomik büyümeyi devam ettirebilmek için dış borçlanmaya gerek duyulacaktır.

VII. SONUÇ

Az gelişmiş ülkelerin problemleri çok yönlü ve karmaşıktır. Bunlar içinde günümüzde en çok tartışılan ve âcil çözüm bekleyen meselelerden biri de bu ülkelerin birikmiş dış borçlarıdır. Borçlu ülkelerin dış borçlarının hemen hemen ödenemeyecek bir seviyeye ulaşmış olması, dünya ekonomisini temelinden sarsabilecek bir gelişmedir.

Milletlerarası ekonomi halen büyük ve önemli değişme içinde bulunmaktadır. Dünyanın, az. gelişmiş ve gelişmiş ülkeler toplulukları olarak tasnifi de gerçekçi gözükmemektedir. Giderek artan sermaye ve ticaret akımları, OPEC ile az gelişmiş ülkeler örneğinde olduğu gibi yeni şekiller almaktadır. Ülkeler arasında oluşan ekonomik farklılıkların giderilebilmesi ve yakınlaşmaları sağlayabilmek için çok yönlü çalışmaların devamı gerekmektedir.

Gelişme gayreti içinde olan ülkeler, ekonomilerini güçlendirmek için ne yaparlarsa yapsınlar dünya ekonomisinde genel bir canlanma olmadıkça kötüye gidiş devam edecektir. İhracât piyasalarındaki olumsuz etkiler, meselâ temel madde fiyatlarındaki dalgalanmalar, gelişmiş ülkelerdeki artan himayecilik eğilimleri özellikle dikkâte alınması gereken noktalardandır.

Dış borçların temelinde genellikle, ithalât harcamalarının ihracât gelirlerini aşmasıyla ortaya çıkan dış ödeme açıkları yatar. Az gelişmiş ülkelerde dış ödeme açıkları süreklilik gösteren -kronik- bir problemdir. Bu ülkeleri bekleyen tercih; ödemeler dengesi kısıtlamalarını göğüslemek veya, ülke içi büyüme ve istihdam hedeflerine ulaşmanın hangisinin daha hayatî önem-

de olduğunu kararlaştırılmasıdır. Gerçi bu türden tercih yapma zorunluluğu her ülkede ortaya çıkmasına rağmen; .az gelişmiş ülkelerdeki daha düşük büyüme hızı, daha yüksek işsizlik ve daha hızlı enflasyonun ekonomilerde yolaçtığı belirsizlik, gelişmiş ülkelere göre daha ağır sonuçlar vermektedir.

Fakir ülkeler giderek büyüyen sosyal problemlerini denetim altında tutabilmek için, eskisine göre daha dar ölçüde de olsa yeniden borçlanmak zorunda olduklarının bilincindedir. Yeniden borçlanmanın temel şartı, üretimi büyük ölçüde sınırlamayacak şekilde ithalâtı daraltıp, ihracâtı uyarıcı istikrar politikalarını uygulamaya koyarak döviz dengesini sağlayabilmekte yatıyor. Böylece de ortaya önemli bir kısır döngü çıkmış oluyor. Fakir ülkeler döviz dengelerini kurabilmek için çabaladıkça büyüme hızları düşerek, sosyal problemleri büsbütün artmaktadır.

Ekonomik bunalımdan etkilenen ödeme açıklarının dış borçlanma ile karşılanmasının sistem açısından bir tercih değil bir mecburiyet olduğu açıktır. Dış borç alan ülke, bu borcu; ödediği faizin üstünde bir hasıla yaratılmasına imkân veren yatırımlarda kullandığı takdirde, dış ödemeler bilançosu bundan olumsuz, olarak etkilenmeyecektir. Bununla beraber özellikle son yıllarda alınan borçların büyük bir kısmının yatırımdan çok cari harcamalara gittiği veya ekonomik verimliliğinden çok sosyal faydası ağır basan alt yapı yatırımlarında kullanıldığı düşünülürse; dış borçların kendi kendilerini ödemekte zorluklarla karşılaşacağı anlaşılacaktır, Şüphesiz bir ülkenin, dış borç yükünü ve dış borca olan ihtiyâcını azaltması, dışa dönük sanayileşme politikalarını sürdürerek döviz gelirlerini arttırabilmesine bağlı olacaktır.

Az gelişmiş ülkelerin milletlerarası malî piyasalardan borçlanmalarının giderek artması, bu ülkelerin dış borç yönetim kapasitelerini artırmaları gereğini de beraberinde getiren bir gelişme olmaktadır. Nitekim, 1960 yılında dünya ihracâtının %12' sine eşit olan IMF kotaları, 1980'de %4'e düşmüş, dolayısıyla IMF milletlerarası para piyasasında nisbî olarak önemini kaybetmiştir.

Özel bankalar aracılığı ile verilen kredilerin dalgalanması ve vâdelerin az gelişmiş ülkelerin şartları açısından yetersiz kalışı vakası yeni değildir. Borcun vâdesi azaldıkça, ortalama faiz hadleri de artmaktadır. Bu yüzden az gelişmiş ülkelerin kredi alabilme şartları giderek ağırlaşmakta ve bu ülkeler kısa vadeli üretici ülke kredilerinden, yüksek faizli banka sistemi kredilerine yönelmektedirler. Sık sık ileri sürülen bir güçlük de, az gelişmiş ülkelerin finansman ihtiyaçlarının ve sıkıntılarının milletlerarası bankaların pek ilgisini çekmediğidir.

Yakın bir gelecekte ise borçlu ülkelerin dış borçlarını ödemelerine imkân görülmemektedir. Dış borç probleminin ortadan kalkması için, mal olarak çok büyük miktarların gelişmiş ülkelere transferini ve bu transferden sonra ithalâtların tamamen kontrol altına alınmasını bir metod olarak öngörenler var ise de; gerçekleştirilmesinin zorluğu yanında, bu tür bir uygulama dünya dış ticaretini alt üst edebilecek nitelikte olduğu için, dış borçların devamı, herşeye rağmen tercih edilen bir yol olmaktadır.

Borçların silinmesi ihtimâli, IMF kotalarının arttırılması, kredi talebinde bulunan ülkelerin tahvil çıkarma imkânları, para piyasasına yeni giren Japon bankaların varlığı lehte fak-

törlermiş gibi gözükseler de, önümüzdeki yıllarda gerek borç ödeyebilmek, gerekse yatırım yapabilmek için artan ölçüde dış kaynaklara ihtiyâçları olan az gelişmiş ülkeler taze para bulmakta güçlüklerle karşılaşacaklardır.

Dış borçların ertelenmeleri ise bir çözüm değildir. Krizden çıkabilmek için: Sanayileşmiş ülkelerin büyüme hızı en az %3 civarında olmalı, banka kredileri devam etmeli, Dünya Bankası'nın uzun vadeli kredileri artmalı ve ülkeler daha gerçekçi istikrar programlarını kararlı bir şekilde uygulayabilmelidirler.

Türkiye ile ilgili kurulan modelin alternatif çözümlerinde de dış borç ihtiyâcının yüksek değerlerde olduğu görülmektedir. Dengeli ve kararlı bir ekonomik büyüme için yurtiçi kaynakların yetersizliği göze çarpmaktadır. Büyüme hızının yükselmesi için yeni dış kaynaklara gerek duyulacağı model çözümlerinden ortaya çıkmaktadır.

Kurulan modelin parametrelerinin duyarlılık analizi sonucunda bazı parametreler olumlu, bazıları ise olumsuz çıkmıştır. Model; sermaye-hasıla oranı, GSMH'nin büyüme hızı, ihracâtın büyüme hızı ve ithalât/GSMH oranına karşı daha hassastır. Marjinal tasarruf oranına ve dış borç faiz oranına karşı ise çok fazla duyarlı gözükmemektedir. Marjinal tasarruf oranındaki değişimler, toplama yurtiçi tasarrufları ve iç açığı etkilerken; dış borç faiz oranındaki değişimler ise, faiz ödemeleri ve toplam dış kaynak ihtiyâcını değiştirmektedir.

Borç ödemelerinin önümüzdeki beş yılda yoğunlaşması sebebiyle dış borç; problemi Türkiye' nin de en önemli gündem maddelerinden birini işgâl etmektedir. 1983-1992 yılları arasında yaklaşık 17,303 milyon \$ dış borç servisi ödemesi yapılacaktır.

Borç ödemelerinin en yoğun olacağı 1985-1987 yıllarında dış borç servisi oranı %30'u bulmakta ve bu oranın yükselmesi tehlikeyi işaret etmektedir.

Şu halde, Türkiye bir yandan ihracâtı artırmak için gerekli tedbirleri alırken, diğer yandan bilinçli bir borçlanma politikası izlemelidir. Dış borçlardan üretim kapasitesini genişletici, üretim faktörlerinin sektörler arası akıcılığını artırıcı (ekonominin transformasyon gücünü yükseltici) yönde faydalanılmalıdır.

Cari tüketim için borçlanma, gelecek kuşakların yükünü artırmaktan, Türk ekonomisini dışa daha bağımlı hale getirmekten başka sonuç vermeyecektir. Dış kaynaklardan yararlanılacaksa, borçlanma büyük projelerin finansmanı ve kısa sürede ihracâtı arttırmak, ekonominin üretim esnekliğini yükseltmek amaçlarına yönelik olmalıdır.

T A B L O L A R

TABLO:1 BAZI ÜLKELERİN BAŞLICA EKONOMİK GÖSTERGELERİ

ÜLKELER	NÜFUS * (MİLYON)	K. BAŞINA* GSMH (\$)	BÜYÜ.** HIZI %	ENF. ORANI 70-81 OR.
ARJANTİN	28.2	2560	1.9	134.2
BREZİLYA	120.5	2220	5.1	42.1
CEZAYİR	19.6	2140	3.2	13.4
ENDONEZYA	149.5	530	4.1	20.5
FİLİPİNLER	49.6	790	2.8	13.1
HİNDİSTAN	690.2	260	1.4	8.1
İRAK	13.5	-	-	-
İRAN	40.1	-	-	20.1
KORE	38.9	1700	6.9	19.8
MEKSİKA	71.2	2250	3.8	19.1
MISIR	43.3	650	3.5	11.1
NİJERYA	87.6	870	3.5	14.2
PAKİSTAN	84.5	350	2.8	13.1
ŞİLİ	11.3	2560	.7	164.6
SURİYE	9.3	1570	3.8	12.1
TAYLAND	48.1	770	4.6	10.1
TÜRKİYE	45.5	1540	3.5	32.7
ÜRDÜN	3.4	1620	-	-
VENEZUELLA	15.4	4220	2.4	12.5
YUGOSLAVYA	22.5	2790	5.1	19.4
YUNANİSTAN	9.7	4420	5.4	14.8

*: 1981 YILINA AİT VERİLER.

** : 1960-81 YILLARI ORTALAMASI.

KAYNAK : WORLD DEVELOPMENT REPORT, 1983 WORLD BANK.

TABLO:2 ENÇOK BORÇLU ÜLKELER

(MİLYON \$)

ÜLKELER	1976	1977	1978	1979	1980	1981
ARJANTİN *						
T. BORÇ			9850	13996.8	16779.8	22671.7
ANA PARA						
FAİZ						
BORÇ SERV.						
BREZİLYA *						
T. BORÇ	28776.9	35120	46467.6	51486	55759.1	63790.5
ANA PARA	2521.1	3664.2	5191.3	6507.7	6793.9	7088.5
FAİZ	1717.7	2032.4	3127.1	4750.2	6331.1	7789.5
BORÇ SERV.	4238.8	5696.7	8318.4	11257.9	13125	14878
CEZAYİR **						
T. BORÇ	5846.1	8316.3	12659.7	14918.2	15078.1	14392.3
ANA PARA	433	639.7	893.1	1537.2	2404.7	2399
FAİZ	340.5	388.2	558.5	1153.4	1305.7	1480.7
BORÇ SERV.	773.5	1027.8	1451.5	2690.5	3710.4	3879.7
ENDONEZYA ***						
T. BORÇ	10001.7	11658.3	13107.3	13234.4	14882.1	15529.1
ANA PARA	433.7	821	1548.3	1328.7	952.7	1001
FAİZ	326.9	440.7	513.8	770.9	819.2	972.7
BORÇ SERV.	760.6	1261.7	2062.1	2099.6	1771.9	1973.7
HİNDİSTAN *						
T. BORÇ	13379.7	14468.8	15486.3	15709.5	17471.4	18053.2
ANA PARA	520.6	554.2	621.2	667.7	660.4	632.1
FAİZ	267.5	293.2	348.5	384.5	369.1	400.3
BORÇ SERV.	788.1	847.4	969.7	1052.2	1029.5	1032.4
İSRAİL **						
T. BORÇ	7183.7	8085.2	9224.1	10339.1	12632.7	13867.7
ANA PARA	334.5	412.1	289.8	970.7	627.3	1367.7
FAİZ	194.4	219.5	248	408.3	547.7	707.3
BORÇ SERV.	528.9	631.6	537.8	1379	1175	2075
KORE *						
T. BORÇ	7253.3	9026.4	11747.3	14307.7	16704.5	20652
ANA PARA	558.6	790.2	1238	1742.3	1502.5	1897.9
FAİZ	423	497.6	692.1	930	1353.4	1877.5
BORÇ SERV.	981.6	1287.8	1930.1	2672.3	2855.9	3775.4
MEKSİKA *						
T. BORÇ	15930.1	20758.1	25615	29241.8	33586.5	42642.2
ANA PARA	1152.8	2238.4	4407.8	7111.7	4026.4	3782
FAİZ	1085.8	1313.4	1817.7	2854.6	3841.9	4699.7
BORÇ SERV.	2238.6	3551.8	6225.5	9966.3	7868.3	8481.7
MISIR **						
T. BORÇ	5767	8092.4	9919.7	11410.9	12795.4	13887.4
ANA PARA	553.6	758.2	826.4	804.4	1169.8	1569.5
FAİZ	111.2	340.3	386.5	236	267.9	495.5
BORÇ SERV.	664.8	1098.5	1212.9	1040.4	1437.7	2065
ŞİLİ ***						
T. BORÇ	4364.4	4644.5	5924.5	7548.3	9413.2	12560.8
ANA PARA			1087.4	1316.5	1461.3	1797.4
FAİZ			383.5	582.5	918.7	1423.8
BORÇ SERV.			1470.9	1899	2380	3221.2
TÜRKİYE ***						
T. BORÇ	3835.8	4777.6	6913.3	11662.7	140.8	14248.7
ANA PARA	202.5	234.3	335.4	435.7	434.4	546.1
FAİZ	166.6	184.4	194.9	246.3	615.7	686.2
BORÇ SERV.	369.1	418.7	530.3	682	1050	1232.3
YUGOSLAVYA *						
T. BORÇ	7169.7	8954.5	11115.3	13716.7	15444.8	16142.1
ANA PARA	1138.1	1227.6	1307	2237.3	2379.5	1861.1
FAİZ	300.9	366.5	577.7	817.1	1076.3	1469
BORÇ SERV.	1439	1594.1	1884.7	3054.4	3455.8	3330.1
VENEZUELA **						
T. BORÇ	2961.4	4426.5	6892.8	9805	10872.6	11352
ANA PARA	285	604.6	356.3	889.8	1735.1	1352.3
FAİZ	121.6	222.6	393.3	658.7	1229.2	1696.2
BORÇ SERV.	406.6	827.2	749.6	1548.5	2964.3	3048.5

* ÖN TAHMİN

** TAHMİN

*** GERÇEKLEŞME

KAYNAK WORLD DEBT TABLES. WORLD BANK 1983.

TABLO: 3 SEÇİLMİŞ BAZI ÜLKELERDE DIŞ BORÇLAR

(Milyon \$)

ÜLKELER	1976	1977	1978	1979	1980	1981
İRAK *						
T. BORÇ	430.9	1010.9	1074.2			
ANA PARA	47.6	105.3	175.2			
FAİZ	14.1	15.8	64.2			
BORÇ SERV.	61.7	121.1	239.1			
İRAN *						
T. BORÇ	4298.1	6169.6	7366.6			
ANA PARA	640.7	600.1	658.5			
FAİZ	232.4	288.7	398.1			
BORÇ SERV.	873.	888.8	1056.6			
FİLİPİNLER **						
T. BORÇ	3934.2	5102.9	6297.5	7204.4	8415	10148.3
ANA PARA	331.2	371.8	975.4	990.7	445	754.5
FAİZ	162.3	219.5	309	488.9	568.1	805.8
BORÇ SERV.	493.5	591.3	1284.4	1479.6	1013.1	1560.3
NİJERYA **						
T. BORÇ	838.4	892.2	2347.5	3211.7	4001.1	4651.8
ANA PARA	335.9	61.9	54.6	57.4	65.7	361.2
FAİZ	38.9	44.2	49.5	180.2	433.9	495.3
BORÇ SERV.	374.8	106.1	104.1	237.6	499.6	856.5
PAKİSTAN **						
T. BORÇ	6013.9	6813.5	7603.4	8013.9	8797.2	8838.5
ANA PARA		177.3	208.4	302.7	351.5	340.2
FAİZ		141.7	180.2	214.2	248.6	200.7
BORÇ SERV.		319	388.6	516.9	600.1	540.9
SURİYE **						
T. BORÇ	996.1	1486	1915.4	2184.8	2269.3	2336.6
ANA PARA	84.8	80.4	187.5	284.8	298.4	303.3
FAİZ	23.2	29.4	83.4	97.8	103.7	107.5
BORÇ SERV.	108	109.8	270.9	282.6	402.1	410.8
TAYLAND **						
T. BORÇ	1607.8	1999.1	2750.7	4075.1	5830.5	7267.8
ANA PARA	271.3	316.8	616.4	640.2	705.9	619.5
FAİZ	106.7	125.4	195.6	328.3	518.1	705.2
BORÇ SERV.	378	442.2	812	968.5	1224	1324.7
ÜRDÜN **						
T. BORÇ	410.2	622.7	841.1	1048	1266.2	1419.2
ANA PARA	19.4	23.6	33.5	56.5	75.8	101.1
FAİZ	8.1	14.7	24.4	39.5	57.7	80.6
BORÇ SERV.	27.5	38.3	57.9	96	133.5	181.7
YUNANİSTAN **						
T. BORÇ	2451.1	2668.8	3168.1	2582	4784.6	5817.3
ANA PARA	320.4	376.3	374.5	450.2	496.4	611.7
FAİZ	177.6	160.1	207.8	296.4	415.2	714.6
BORÇ SERV.	498	536.4	582.3	746.6	911.6	1326.3

* DEĞERLER 1978 YILINA AİTTİR.

** GERÇEKLEŞME VE KAMU GARANTİLİ BORÇLAR.

YALNIZ KAMU VE KAMU GARANTİLİ BORÇLAR.

KAYNAK: WORLD DEBT TABLES, WORLD BANK 1983.

**TABLO: 5 DÖVİZLE ÖDENECEK DIŞ BORÇLAR
(BORÇLULAR İTİBARIYLA)**

(MİLYON \$)

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
1. KAMU	1829.5	2105.3	2162.6	2459.5	2659.3	2727.9	3426.8	3769.8	5361.4	8503.4	10838.8	11948
2. ÖZEL	88.9	99.3	132.7	189.4	236.5	279	390.1	635	759.1	742	529.6	572
3. KON.TİC.B.	10.3	5.1	5.1	5.3	5.3	5.4	5.2	5.2	5.5	5.6	5.3	
4. TOPLAM	1928.7	2209.7	2300.4	2654.2	2901.1	3012.3	3822.1	4410	6126	9251	11373.7	12525

KAYNAK: MALİYE BAKANLIĞI

**TABLO: 6 DÖVİZLE ÖDENECEK DIŞ BORÇLAR
(ALACAKLILAR İTİBARIYLA)**

(MİLYON \$)

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
1. MİLLETLERARASI K	497.6	548.6	373.4	476.2	586.7	734	1106.6	1273.8	1519.5	1753.6	2244.3	2715.7
2. YABANCI HÜKÜMETL	1364.1	1601.3	1848.3	2083.8	2211.3	2180.1	2234.2	2358.6	3694.1	3695.3	4746.2	5189
3. AVRUPA PARA PİY..							327.8	356.9	317	3073.2	3172.7	3073.6
4. YABANCI F. KREDİ	56.7	54.7	73.6	88.9	97.8	92.8	148.3	415.5	589.9	723.3	1205.2	1542.6
5. KONSOLİDE TİC. B.	10.3	5.1	5.1	5.3	5.3	5.4	5.2	5.2	5.5	5.6	5.3	5
6. TOPLAM	1928.7	2209.7	2300.4	2654.2	2901.1	3012.3	3822.1	4410	6126	9251	11373.7	12525.9

KAYNAK: MALİYE BAKANLIĞI

TABLO: 7 DÖVİZLE ÖDENECEK DIŞ BORÇLARIN FAİZ ORANLARI VE VADELERİ

(MİLYON \$)

	1977		1978		1979		1980		1981	
	BORÇ MİKTARI	TOP. BORCA ORANI %	BORÇ MİKTARI	TOP. BORCA ORANI %	BORÇ MİKTARI	TOP. BORCA ORANI %	BORÇ MİKTARI	TOP. BORCA ORANI %	BORÇ MİKTARI	TOP. BORCA ORANI %
FAİZ ORANI										
FAİZSİZ	65	1.47	74.6	1.22	132.3	1.43	310.9	2.73	451.4	3.60
0-1	288.3	6.54	296.7	4.84	267.3	2.89	244.1	2.15	250.9	2.50
1-2	312.3	7.08	259.9	4.24	147.1	1.59	348	3.06	4.8	0.04
2-3	543.5	12.32	734.1	11.98	919.9	9.94	1240.5	10.91	1623.7	1296
3-5	727.3	16.49	791.9	12.93	860.2	9.30	704.8	6.20	866.7	6.92
5-7	487.5	11.05	532	8.68	489.3	5.29	3268.3	28.74	1335.3	10.66
7-	836	18.96	1275.2	20.82	1723.6	18.63	923.6	8.12	3508.5	28.01
DEĞİŞİK	1150.1	26.08	2161.6	35.29	4765.3	51.51	4335.5	38.12	4484.6	35.80
TOPLAM	4410	100.00	6126	100.00	9251	100.00	11373.7	100.00	12525.9	100.00
VADE (YIL)										
2-5	40.2	0.91	78.5	1.28	95.5	1.03	555.9	4.89	553.1	4.42
5-10	785.6	17.81	1983.4	32.38	4713.5	50.95	5457.4	47.98	5291.3	42.24
10-20	838	19.00	1011.6	16.51	1666.8	18.02	1525.7	13.50	2584.7	20.63
20-30	659.3	14.95	782.7	12.78	816.7	8.83	1148.2	10.10	1228.1	9.80
30-40	925.1	20.98	1116.3	18.22	1285.3	13.89	1516.5	13.33	1638.6	13.08
40-	1076	24.40	1062.8	17.35	1064.9	11.51	920.8	8.10	959.8	7.66
DEĞİŞİK	85.8	1.95	90.7	1.48	108.3	1.17	230.2	2.02	270.3	2.16
TOPLAM	4410	100.00	6126	100.00	9251	100.00	11373.7	100.00	12525.9	100.00

KAYNAK: MALİYE BAKANLIĞI

TABLO: 8 TOPLAM YATIRIM VE TASARRUFLAR

(CARİ F. MİLYAR TL.)

YILLAR	TOPLAM	YURT İÇİ		DIŞ TASARRUF	
	YATIRIM	TASARRUF	T. YAT.	DEĞER	T. YAT.
	DEĞER	DEĞER	KARŞILAMA		KARŞILAMA
			ORANI %		ORANI %
1963	11.3	8.4	74.34	2.9	25.66
1964	11.8	10.8	91.53	1	8.47
1965	12.7	12.1	95.28	.6	4.72
1966	17.2	15.8	91.86	1.4	8.14
1967	18.8	17.7	94.15	1.1	5.85
1968	22.5	20.5	91.11	2	8.89
1969	25.2	23.2	92.06	2	7.94
1970	29.3	27.3	93.17	2	6.83
1971	35.9	34.3	95.54	1.6	4.46
1972	48.5	48.4	99.79	.1	0.21
1973	56.2	62.9	111.92	-6.7	-11.92
1974	88.5	78.6	88.91	9.9	11.19
1975	120.3	93.4	77.64	26.9	22.36
1976	166.9	130.4	78.13	36.5	21.87
1977	217.8	157.4	72.27	60.4	27.73
1978	238.9	204.9	85.77	34	14.23
1979	401.9	355.5	88.45	46.4	11.55
1980	947.9	703.8	74.25	244.1	25.75
1981	1408.6	1177.9	83.62	230.7	16.38
1982	1740.6	1553.1	89.23	187.5	10.77

NOT : DIŞ TASARRUFLAR TOPLAM YATIRIMLARLA YURTIÇİ
TASARRUFLAR ARASINDAKİ FARKTIR.

KAYNAK: DPT VERİLERİNDEN HESAPLANMIŞTIR.

TABLO: 9 İTHALAT VE İHRACAT

MİLYON \$

YILLAR	İTHALAT	İHRACAT		FARKI		
	DEĞER	DEĞER	İHRACATIN	DEĞER	FARKIN	İTHALAT/
			İTHALATI		İTH. İÇİN	GSMH %
			KAR. ORA. %		ORANI %	
1972	1834.1	1183.1	64.51	651	35.49	10
1973	2463.3	1858.3	75.44	605	24.56	10
1974	4150.9	2178.9	52.49	1972	47.51	13
1975	5186.6	2154.6	41.54	3032	58.46	13
1976	6038.8	3054.8	50.59	2984	49.41	12
1977	6480.8	2549.8	39.34	3931	60.66	12
1978	5071.8	3106.8	61.26	1965	38.74	9
1979	5689.3	3344.3	58.78	2345	41.22	8
1980	8732.9	4170.9	47.76	4562	52.24	14
1981	9815.9	6482.9	66.04	3333	33.96	15
1982	9717.8	7873.8	81.02	1844	18.98	17

KAYNAK: DPT VERİLERİNDEN HESAPLANMIŞTIR.

TABLO: 10 **GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA**

(MİLYAR TL)

YILLAR	CARİ FİYATLARLA		1968 FİYATLARIYLA		TEFE *
	GSMH	% DEĞİŞME	GSMH	% DEĞİŞME	% DEĞİŞME
1963	66.80	-	84.19	-	-
1964	71.31	6.75	87.62	4.07	1.20
1965	76.73	7.60	90.37	3.14	18.10
1966	91.42	19.15	101.20	11.98	4.84
1967	101.49	11.02	105.46	4.21	7.59
1968	112.49	10.84	112.49	6.67	3.16
1969	124.89	11.02	118.59	5.42	7.23
1970	147.78	18.33	125.43	5.77	6.74
1971	192.60	30.33	138.19	10.17	15.92
1972	240.81	25.03	148.48	7.45	18.00
1973	309.83	28.66	156.46	5.37	20.47
1974	427.10	37.85	168.01	7.38	29.86
1975	535.77	25.44	181.38	7.96	10.07
1976	674.99	25.99	195.75	7.92	15.56
1977	872.89	29.32	203.36	3.89	24.08
1978	1290.72	47.87	209.18	2.86	52.57
1979	2199.52	70.41	208.34	-0.40	63.92
1980	4435.15	101.64	206.12	-1.07	107.25
1981	6553.90	47.77	214.57	4.10	36.77
1982	8721.80	33.08	224.34	4.55	25.25

*: 1963=100

KAYNAK: DPT VERİLERİNDEN HESAPLANMIŞTIR.

TABLO: 11 KİŞİ BAŞINA GSMH

YILLAR	GSMH *	GSMH *	NÜFUS **	K. BAŞINA ***		K. BAŞINA GSMH ***
	P. F.	P. F.		GSMH (P. F.)	GSMH (F. F.)	
1963	66.80	60.84	29655	2252.57	2051.59	2838.98
1964	71.31	64.68	30394	2346.19	2128.05	2882.81
1965	76.73	69.20	31151	2463.16	2221.44	2901.03
1966	91.42	82.90	31934	2862.78	2595.98	3169.04
1967	101.49	90.81	32750	3098.93	2772.82	3220.15
1968	112.49	101.21	33585	3349.41	3013.55	3349.41
1969	124.89	112.14	34442	3626.10	3255.91	3443.18
1970	147.78	133.40	35321	4183.91	3776.79	3551.15
1971	192.60	173.43	36215	5318.24	4788.90	3815.82
1972	240.81	215.21	37132	6485.24	5795.81	3998.71
1973	309.83	279.99	38072	8138.00	7354.22	4109.58
1974	427.10	387.12	39036	10941.18	9917.00	4303.98
1975	535.77	484.98	40078	13368.18	12100.90	4525.67
1976	674.99	610.69	40915	16497.37	14925.82	4784.31
1977	872.89	806.05	41768	20898.53	19298.27	4868.80
1978	1290.72	1206.02	42640	30270.17	28283.77	4905.72
1979	2199.52	2085.93	43530	50528.83	47299.10	4786.12
1980	4435.15	4187.68	44438	99805.35	94236.46	4638.37
1981	6553.90	6175.48	45366	144467.22	136125.73	4729.75
1982	8721.80	8239.47	46312	188327.00	177912.20	4844.10

*: CARİ F. MİLYAR TL.

**: 000 KİŞİ

***: CARİ F. TL

****: 1968 F. TL.

KAYNAK: DPT VE DİE VERİLERİNDEN HESAPLANMIŞTIR.

TABLO: 12 **TOPLAM VE SABİT SERMAYE**
YATIRIMLARI

(1968 FİY. MİLYAR TL)

YILLAR	GSMH	TOPLAM YATIRIM	S. SERMAYE YATIRIMI	SERMAYE HASILA OR.		SERMAYE HASILA OR. DÖNEM ORTALAMALARI *	
				TOPLAM YATIRIM	SABİT SER YATIRIM	T. YAT.	S. SER. YAT.
1963	84.19	14.77	12.75				
1964	87.62	14.92	12.95	4.35	3.78		
1965	90.37	14.83	13.42	5.39	4.88	4.00	3.55
1966	101.2	18.8	16.03	1.74	1.48		
1967	105.46	19.29	17.32	4.53	4.07		
1968	112.49	22.46	20.26	3.19	2.88		
1969	118.59	24.02	22.5	3.94	3.69		
1970	125.43	25.87	24.26	3.78	3.55	3.18	2.96
1971	138.19	25.8	23.15	2.02	1.81		
1972	148.48	30.34	29.44	2.96	2.86		
1973	156.46	31.7	33.27	3.97	4.17		
1974	168.01	40.85	35.97	3.54	3.11		
1975	181.38	48.86	44.66	3.65	3.34	4.55	4.35
1976	195.75	57.5	53.67	4.00	3.73		
1977	203.36	57.76	56.13	7.59	7.38		
1978	209.18	43.96	50.54	7.55	8.68		
1979	208.34	44.23	48.71	-52.65	-57.99		
1980	206.12	47.77	43.85	-21.52	-19.75	3.69	3.73
1981	214.57	50.06	44.58	5.92	5.28		
1982	224.34	48.51	45.74	4.97	4.68		

*: (1964-1967)

: (1968-1972)

: (1973-1977)

: (1978-1982)-1979 VE 1980 YILLARI HESAPLAMAYA DAHİL EDİLMEMİŞTİR.

KAYNAK: DPT VERİLERİNDEN HESAPLANMIŞTIR.

TABLO: 13 TOPLAM TASARRUFLAR

(MİLYAR TL)

YILLAR	TOP. YURTİÇİ TASAR.		KAMU TASARRUFLARI		ÖZEL TASARRUFLAR		MARJİNAL TASARRUF ORANI
	DEĞER	GSMH YA ORANI %	DEĞER	GSMH YA ORANI %	DEĞER	GSMH YA ORANI %	
1963	8.4	14.59	4.4	7.64	4	6.95	-
1964	10.8	15.15	4.6	6.45	6.3	8.83	17.49
1965	12.1	15.77	5.4	7.04	6.7	8.73	23.99
1966	15.8	17.28	7	7.66	8.8	9.63	25.19
1967	17.7	17.44	8.1	7.98	9.6	9.46	18.87
1968	20.5	18.22	9.6	8.53	10.9	9.69	25.45
1969	23.2	18.58	11.1	8.89	12.2	9.77	21.77
1970	27.3	18.47	12.5	8.46	14.8	10.01	17.91
1971	34.3	17.81	14.5	7.53	19.8	10.28	15.62
1972	48.4	20.10	21.6	8.97	26.8	11.13	29.25
1973	63	20.33	27.2	8.78	35.8	11.55	21.15
1974	78.6	18.40	31.5	7.38	47.1	11.03	13.30
1975	93.4	17.43	48	8.96	45.4	8.47	13.62
1976	130.4	19.32	54.5	8.07	75.9	11.24	26.58
1977	157.4	18.03	55.6	6.37	101.8	11.66	13.64
1978	204.9	15.87	67.8	5.25	137.1	10.62	11.37
1979	355.5	16.16	59.2	2.69	296.3	13.47	16.57
1980	703.8	15.87	232.8	5.25	471	10.62	15.58
1981	1178	17.97	564.1	8.61	613.9	9.37	22.38
1982	1553.1	17.81	735	8.43	818.1	9.38	17.30

KAYNAK: DPT VERİLERİNDEN HESAPLANMIŞTIR.

TABLO: 14 MAL VE HİZMET İHRACATI

(MİLYAR \$)

YILLAR	MAL İHRACATI	HİZMET İHRACATI	TOPLAM İHRACAT	YILLIK %DEĞİŞME
1972	884.9	298.2	1183.1	-
1973	1317.1	541.2	1858.3	57.07
1974	1532.2	646.9	2179.1	17.26
1975	1401.1	753.5	2154.6	-1.12
1976	1960.2	1094.6	3054.8	41.78
1977	1753.1	796.7	2549.8	-16.53
1978	2288.2	818.6	3106.8	21.84
1979	2261.2	1083.1	3344.3	7.64
1980	2910.1	1260.8	4170.9	24.72
1981	4702.9	1779.9	6482.8	55.43
1982	5745.9	2127.9	7873.8	21.46

KAYNAK: DPT VERİLERİNDEN HESAPLANMIŞTIR.

TABLO: 15 MAL İHRACATININ ANA SEKTÖRLER İTİBARI İLE DAĞILIMI

YILLAR	TARIM ÜR.	MADEN. ÜR.	İMALAT S.	TOPLAM
1967	0.10	0.03	0.87	100.00
1968	0.11	0.05	0.84	100.00
1969	0.11	0.06	0.84	100.00
1970	0.11	0.07	0.82	100.00
1971	0.13	0.05	0.82	100.00
1972	0.13	0.04	0.83	100.00
1973	0.13	0.03	0.84	100.00
1974	0.10	0.05	0.85	100.00
1975	0.11	0.08	0.81	100.00
1976	0.14	0.06	0.81	100.00
1977	0.16	0.07	0.77	100.00
1978	0.21	0.05	0.74	100.00
1979	0.18	0.06	0.77	100.00
1980	0.17	0.07	0.76	100.00
1981	0.20	0.04	0.76	100.00
1982	0.18	0.03	0.79	100.00

KAYNAK: DPT VERİLERİNDEN HESAPLANMIŞTIR.

TABLO: 16 **DIŞ TİCARET ENDEKSİ**
(1968=100)

YILLAR	İHRACAT DEĞER ENDEKSİ	İTHALAT DEĞER ENDEKSİ	DIŞ TİCAR. HADLERİ	İHRACAT MİKTAR ENDEKSİ
1968	100.00	100.00	100.00	100.00
1969	108.10	104.90	99.10	107.60
1970	118.50	124.10	96.80	121.30
1971	136.30	153.30	97.60	131.30
1972	178.30	204.60	103.80	154.70
1973	265.30	273.20	106.40	184.20
1974	308.60	494.70	84.60	161.00
1975	282.20	620.50	76.00	146.90
1976	394.90	671.60	81.60	200.70
1977	353.10	759.00	76.90	166.50
1978	460.90	602.00	72.90	203.30
1979	455.50	663.00	72.60	171.70
1980	586.20	1035.70	53.30	182.60
1981	947.40	1169.00	50.50	304.90
1982	1138.20	1143.25	50.80	396.70

KAYNAK: DİE VERİLERİNDEN HESAPLANMIŞTIR.

TABLO: 17 **DIŞ KAYNAK GİRİŞİ VE BORÇ SERVİSİ**
(MİLYON \$)

YILLAR	PROJE KREDİSİ	PROGRAM KREDİSİ	TOPLAM KREDİ	Y. SERMAYE YATIRIM	İŞÇİ GELİRLERİ	BORÇ SERVİSİ
1967	83	162	245	17	93	128.8
1968	127	145	272	13	107	128.5
1969	174	106	280	24	141	145.9
1970	179	217	396	58	273	199.5
1971	219	89	308	45	471	190.6
1972	222	73	295	43	740	303.5
1973	328	48	376	79	1183	201.9
1974	237	33	270	88	1426	229.6
1975	381	6	387	153	1312	248.3
1976	608	6	614	27	983	312.3
1977	499	3	502	67	982	430.6
1978	450	110	560	47	983	363.1
1979	421	677	1098	86	1694	434.2
1980	547	1811	2358	53	2071	189.9
1981	642	840	1482	60	2490	452.4

KAYNAK: MALİYE BAKANLIĞI.

TABLO: 18 **ALTIN VE DÖVİZ REZERVLERİ**
(MİLYON \$)

YILLAR	ALTIN	DÖVİZ	TOPLAM REZERV	T. REZERV İTHALAT
1969	123	46	169	0.21
1970	123	279	402	0.42
1971	126	622	748	0.64
1972	132	1180	1312	0.84
1973	147	1890	2037	0.98
1974	147	1462	1609	0.43
1975	147	860	1007	0.21
1976	147	844	991	0.19
1977	149	398	547	0.09
1978	150	460	610	0.13
1979	155	414	569	0.11
1980	155	823	978	0.12
1981	155	860	1015	0.11
1982	155	1032	1187	0.13

KAYNAK: DPT. MERKEZ BANKASI VERİLERİNDEN HESAPLANMIŞTIR.

TABLO: 19 ALTERNATİF ÇÖZÜMLERİN VARSAYIMLARI

DEĞİŞKENLER (1980-1982 ORTALAMASI)		DEĞİŞKENLERİN BAZ YILI DEĞERLERİ (MİLYON \$)		
		ALTERNATİF A1, A2, A3		
GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA	(Y)	56220.5		
TOPLAM YATIRIMLAR	(IR)	11790.1		
YURT İÇİ TASARRUFLAR	(SD)	9672.4		
MAL VE HİZMET İHRACATI	(X)	6175.9		
MAL VE HİZMET İTHALATI	(MR)	9422.3		
İŞÇİ GELİRLERİ	(T)	2243.9		
YABANCI SERMAYE YATIRIMI	(DI)	56.9		
TOPLAM REZERVLER	(FX)	1060.1		
BORÇ SERVİSİ (*)	(DS)	361.9		
PARAMETRELER (1983-1992)		A1	A2	A3
SERMAYE-HASILA ORANI	(K)	4	5	3.5
GSMH BÜYÜME HIZI	(R)	%6	%5	%7
MARJİNAL TASARRUF ORANI	(S')	%20. %21	%20. %21	%20. %21
İTHALAT/GSMH ORANI	(M)	%19	%20	%21
İHRACAT BÜYÜME HIZI	(X)	%8	%7	%9
REZERV ARTIŞ ORANI	(F)	%20. %15.%10	%20. %15.%10	%20. %15.%10
YAB. SERMAYE ARTIŞ ORANI	(J)	%5	%5	%5
DIŞ BORÇ FAİZ ORANI	(IS)	%8	%8	%9
DIŞ BORÇ ANAPARA GERİ ÖD. SÜR.	(AS)			
KAMU BORÇLARINDA	(PLD)	20 YIL	20 YIL	20 YIL
ÖZEL BORÇLARDA	(PRD)	8 YIL	8 YIL	8 YIL
KAMU BORÇLARINDA ÖDEMESİZ DEV.	(G)	5 YIL	5 YIL	5 YIL

TABLO: 20 SEÇİLEN ÇÖZÜM ALTERNATİFLERİNE GÖRE TÜRKİYE’NİN DIŞ KAYNAK İHTİYACI VE DIŞ BORÇ SERVİSİ (1983-1992)

		(MİLYON \$)									
A1 ALTERNATİFİ		1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA	(Y)	63169.4	66959.5	70977.1	75235.7	79749.8	84534.8	89609.9	94983.3	100682	106723
TOPLAM YATIRIMLAR	(IR)	15160.6	16070.3	17034.5	18056.6	19140	20288.4	21505.7	22796	24163.8	25613.6
YURT İÇİ TASARRUFLAR	(SD)	11062.2	11820.2	12623.7	13475.4	14378.3	15618.4	16683.5	17812.6	19009.4	20.278
İÇ AÇIK	(FK)	-4098.4	-4250.1	-4410.8	-4581.2	-4761.7	-4670	-4822.2	-4983.4	-5154.4	-5335.6
İHRACAT (MAL VE HİZMET)	(X)	7203.6	7779.9	8402.2	9074.4	9800.4	10584.4	11431.2	12345.7	13333.3	14400
İTHALAT (MAL VE HİZMET)	(MR)	12002.2	12722.3	13485.6	14294.8	15152.5	16061.6	17025.3	18046.8	19129.6	20277.4
DIŞ AÇIK	(FK)	-4798.6	-4942.4	-5083.4	-5220.4	-5352.1	-5477.2	-5594.1	-5701.1	-5796.3	-5877.4
NET DIŞ KAYNAK İHTİYACI	(FK)	-4798.6	-4942.4	-5083.4	-5220.4	-5352.1	-5477.2	-5594.1	-5701.1	-5796.3	-5877.4
TOPLAM DIŞ KAYNAK İHTİYACI	(EK)	-6869.5	-7579.1	-7994	-8973.1	-9454.6	-10166.6	-9884.6	-10930.4	-11495.2	-12128.7
İŞÇİ GELİRLERİ	(T)	1682.9	1682.9	1682.9	1682.9	1682.9	1121.9	1121.9	1121.9	1121.9	1121.9
YABANCI SERMAYE YATIRIMI	(DI)	62.7	65.9	69.2	72.6	76.3	80.1	84.1	88.3	92.7	97.3
REZERVLERDEKİ DEĞİŞME	(FX)	135.9	144	-521.6	121.4	128.7	136.4	-706.7	102.2	108.3	114.8
NET BORÇLANMA	(D)	3053	3139.7	3331.3	3464.8	3592.9	4275.2	4388.2	4491	4581.7	4658.2
ESKİ BORÇ SERVİSİ (*)	(DSP)	1935	2049	2527	2268	2114	1927	1658	1113	903	809
YENİ BORÇ FAİZ ÖDEMELERİ	(IS)	-	409.9	838.2	1259.7	1719.8	2175.4	2601.6	2969.7	3342.7	3682.5
YENİ BORÇ ANAPARA ÖDEMELERİ											
KAMU (**)	(ASPL)	-	-	-	-	-	274.4	528.1	799.1	1064.8	1329.9
ÖZEL	(ASPR)	-	33.7	67	103.6	140.1	176.2	209.6	245.2	280.2	315.1
YENİ BORÇLANMA İHTİYACI											
YILLIK TOPLAM	(GD)	5123.8	5386.7	5336.7	5854.2	5835.6	5777.6	5339.5	5706.2	5593	5582
ÖDENMEMİŞ BORÇLARDAKİ YILLIK ARTIŞ	(AOD)	-	5353	5269.7	5750.6	5695.5	5327	4601.8	4661.8	4248.1	3937
TOPLAM ÖDENMEMİŞ BORÇLAR	(COD)	-	10476.9	15746.6	21497.2	27192.7	32519.7	37121.5	41783.4	46031.4	49968.5
DIŞ BORÇ SERVİSİ ORANI		0.27	0.26	0.30	0.25	0.22	0.18	0.15	0.09	0.07	0.06
BORÇ SERVİSİ /GSMH ORANI		0.03	0.03	0.04	0.03	0.03	0.02	0.02	0.01	0.01	0.01

(*): ESKİ BORÇ SERVİSİ DEĞERLERİ THE REPUBLIC OF TURKEY, MARCH 1983 ADLI YAYINDAN ALINMIŞTIR.
(**): KAMU BORÇLARINA 5 YIL ÖDEMESİZ DÖNEMDİR.

TABLO: 21

**A2 ALTERNATİFLERİNE GÖRE TÜRKİYE’NİN DIŞ KAYNAK İHTİYACI VE DIŞ BORÇ SERVİSİ
(1983-1992)**

		(MİLYON \$)									
A2 ALTERNATİFİ		1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA	(Y)	61983.1	65082.2	68336.3	71753.1	75340.8	79107.8	83063.2	87216.3	91577.1	96155.9
TOPLAM YATIRIMLAR	(IR)	15495.8	16270.6	17084.1	17938.3	18835.2	19776.9	20765.8	21804.1	22894.3	24039.1
YURT İÇİ TASARRUFLAR	(SD)	10824.9	11444.7	12095.6	12778.9	13496.5	14249.9	15309.4	16181.5	17097.3	18058.8
İÇ AÇIK	(FK)	-4670.9	-4825.9	-4988.5	-5159.4	-5338.7	-5527	-5456.4	-5622.6	-5797	-5980.3
İHRACAT (MAL VE HİZMET)	(X)	7070.8	7565.7	8095.3	8662.1	9268.4	9917.1	10611.3	11354.1	12148.9	12999.4
İTHALAT (MAL VE HİZMET)	(MR)	12396.6	13016.4	13667.3	14350.6	15068.2	15821.6	16612.6	17443.3	18315.4	19231.2
DIŞ AÇIK	(FK)	-5325.8	-5450.7	-5572	-5688.5	-5799.8	-5904.5	-6001.3	-6089.2	-6166.5	-6231.8
NET DIŞ KAYNAK İHTİYACI	(FK)	-5325.8	-5450.7	-5572	-5688.5	-5799.8	-5904.5	-6001.3	-6089.2	-6166.5	-6231.8
TOPLAM DIŞ KAYNAK İHTİYACI	(EK)	-7378.9	-8111.1	-8536.4	-9546.8	-10043.6	-10787.7	-10261.4	-11072.5	-11416.6	-11856.6
İŞÇİ GELİRLERİ	(T)	1682.9	1682.9	1682.9	1682.9	1682.9	1121.9	1121.9	1121.9	1121.9	1121.9
YABANCI SERMAYE YATIRIMI	(DI)	62.7	65.9	69.2	72.6	76.3	80.1	84.1	88.3	92.7	97.3
REZERVLERDEKİ DEĞİŞME	(FX)	118.1	124	-553.2	102.5	107.6	113	-712.0	83.1	87.2	91.6
NET BORÇLANMA	(D)	3580.2	3701.9	3819.9	3933.1	4040.6	4141.4	4795.3	4878.9	4951.9	5012.6
ESKİ BORÇ SERVİSİ (*)	(DSP)	1935	2049	2527	2268	2114	1927	1658	1113	903	809
YENİ BORÇ FAİZ ÖDEMELERİ	(IS)	-	450.7	917.7	1375.4	1870.7	2359.5	2815.4	3234.8	3676.6	4105.3
YENİ BORÇ ANAPARA ÖDEMELERİ											
KAMU (**)	(ASPL)	-	-	-	-	-	193.6	272.7	288.6	282.3	280.9
ÖZEL	(ASPR)	-	36.7	72.9	112.3	151.5	190.1	226	264	301.1	338
YENİ BORÇLANMA İHTİYACI											
YILLIK TOPLAM	(GD)	5633.3	5874.9	5793.7	6303.6	6262.3	6181.5	5741.3	6075.1	5942.1	5913.2
ÖDENMEMİŞ BORÇLARDAKİ YILLIK ARTIŞ	(AOD)	-	5838.2	5720.7	6191.3	6110.8	5697.7	5242.7	5522.5	5358.8	5294.3
TOPLAM ÖDENMEMİŞ BORÇLAR	(COD)	-	11471.4	17192.2	23383.4	29494.2	35192.1	40434.6	45957.1	51315.9	56610.2
DIŞ BORÇ SERVİSİ ORANI		0.27	0.27	0.31	0.26	0.23	0.19	0.16	0.10	0.07	0.06
BORÇ SERVİSİ /GSMH ORANI		0.03	0.03	0.04	0.03	0.03	0.02	0.02	0.01	0.01	0.01

(*): ESKİ BORÇ SERVİSİ DEĞERLERİ THE REPUBLIC OF TURKEY, MARCH 1983 ADLI YAYINDAN ALINMIŞTIR.
(**): KAMU BORÇLARINA 5 YIL ÖDEMESİZ DÖNEMDİR.

TABLO: 22

**A3 ALTERNATİFLERİNE GÖRE TÜRKİYE’NİN DIŞ KAYNAK İHTİYACI VE DIŞ BORÇ SERVİSİ
(1983-1992)**

		(MİLYON \$)									
A3 ALTERNATİFİ		1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA	(Y)	64366.9	68872.5	73693.6	78852.2	84371.8	90277.8	96597.3	103359	110594	118336
TOPLAM YATIRIMLAR	(IR)	15769.9	16873.8	18054.9	19318.8	20671.1	22118.1	23666.3	25323.1	27095.6	28992.3
YURT İÇİ TASARRUFLAR	(SD)	11383.1	12329.3	13341.8	14425.1	15584.2	16824.4	18555.3	20042.9	21634.6	23337.8
İÇ AÇIK	(FK)	-4386.8	-4544.5	-4713.1	-4893.7	-5086.9	-5293.7	-5111	-5280.2	-5461	-5654.5
İHRACAT (MAL VE HİZMET)	(X)	7337.6	7998.1	8717.8	9502.4	10357.6	11289.8	12305.9	13413.4	14620.6	15936.5
İTHALAT (MAL VE HİZMET)	(MR)	13517.1	14463.2	15475.7	16559.1	17718.1	18958.3	20285.4	21705.4	23224.8	24850.5
DIŞ AÇIK	(FK)	-6179.5	-6465.1	-6757.9	-7056.7	-7360.5	-7668.5	-7979.5	-8292	-8604.2	-8914
NET DIŞ KAYNAK İHTİYACI	(FK)	-6179.5	-6465.1	-6757.9	-7056.7	7360.5	-7668.5	-7979.5	-8292	-8604.2	-8914
TOPLAM DIŞ KAYNAK İHTİYACI	(EK)	8291.3	-9336.1	10011.7	-11452.2	12346.4	-13604.1	-13339.6	-14778.1	-15632.7	-16613.1
İŞÇİ GELİRLERİ	(T)	1682.9	1682.9	1682.9	1682.9	1682.9	1121.9	1121.9	1121.9	1121.9	1121.9
YABANCI SERMAYE YATIRIMI	(DI)	62.7	65.9	69.2	72.6	76.3	80.1	84.1	88.3	92.7	97.3
REZERVLERDEKİ DEĞİŞME	(FX)	176.9	189.2	-571.3	162.5	173.9	186.1	-815.2	142.1	151.9	162.6
NET BORÇLANMA	(D)	4433.8	4716.5	5005.8	5301.1	5601.3	5905.6	6773.6	7081.8	7389.6	7694.8
ESKİ BORÇ SERVİSİ (*)	(DSP)	1935	2049	2527	2268	2114	1927	1658	1113	903	809
YENİ BORÇ FAİZ ÖDEMELERİ	(IS)	-	589.1	1211.1	1829.8	2513.5	3206.9	3873.2	4500.7	5158.3	5874.3
YENİ BORÇ ANAPARA ÖDEMELERİ											
KAMU (**)	(ASPL)	-	-	-	-	-	380.9	361.8	396.1	401.1	411.7
ÖZEL	(ASPR)	-	43.5	87.1	135.3	184.6	234.7	282.3	334.4	387.2	441.4
YENİ BORÇLANMA İHTİYACI											
YILLIK TOPLAM	(GD)	6545.7	6954.7	6961.5	7731.5	7889.2	8018.6	7616.4	8336.8	8444.5	8666.4
ÖDENMEMİŞ BORÇLARDAKİ YILLIK ARTIŞ	(AOD)	-	6911.3	6874.5	7596.2	7704.6	7403.1	6972.3	7606.4	7656.2	7813.4
TOPLAM ÖDENMEMİŞ BORÇLAR	(COD)	-	13456.9	20331.5	27927.7	35632.3	43035.3	50007.6	57614.1	65270.2	73083.6
DIŞ BORÇ SERVİSİ ORANI		0.26	0.26	0.29	0.24	0.20	0.17	0.13	0.08	0.06	0.05
BORÇ SERVİSİ /GSMH ORANI		0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.02	0.02	0.01	0.01	0.01

(*): ESKİ BORÇ SERVİSİ DEĞERLERİ THE REPUBLIC OF TURKEY. MARCH 1983 ADLI YAYINDAN ALINMIŞTIR.
(**): KAMU BORÇLARINA 5 YIL ÖDEMESİZ DÖNEMDİR.

ABSTRACT

The variety and complexity of the problems encountered by the developing countries has been an evident phenomenon. One of those problems subject to continuous discussion and waiting for an urgent and radical solution nowadays has been the accumulated external debts of the developing countries. The fact that the amount of external debts has been extended beyond the payment capacities and abilities of the developing countries has brought about certain economic and financial implications as far as the world economy in general is concerned.

Foreign deficits, arising out of the excess import outgoings over export incomings, have been the general stimulant for external debts. Foreign deficits of the developing countries, in turn, have been acute dilemma of a continuous nature. The problem, then, arises - from the part of developing nations- as to decide upon preferences in view of the priorities, i.e., whether to put up with the balance of payments constraints or pay the price of domestic growth and employment.

Payment of the external debts by developing countries in the near future seems to be unlikely. Rescheduling of the debt, on the other hand, does not show up as a radical solution. In order to overcome the crisis; the growth rate of the industrialized countries should be at least 3% per annum, bank loans and credits should be continual, long term. The World Bank credits should be extended at a wider range and developing countries should be able to apply more realistic stabilization programmes consistent and in accordance with their prescribed objectives.

The topic of the present thesis is the evaluation of the relation of external debt with the economic growth of Turkey, Methodologically, external debt theory and concepts related to external debt have been explained as the first step. Then, a model searching for the relations between foreign resource requirements and economic growth has been established. Later, the mentioned model has been solved for the Turkish Economy.

In view of the solution results of the model, total requirement for foreign resources is likely to be approximately \$ 17.3 billion during the period 1985-1992, Rate of external debt service is likely to be 6 % in 1992 from its original level of 30 % at the beginning of the period in question.

In order to overcome the bottleneck of external debt -in Turkish Economy case- exports should be increased and an external debt policy consistent with the socio-economic set up should be practised. Most of all, external debts should be utilized so as to yield increases in production and in the transformation ability of the economy.

K A Y N A K Ç A

Kitaplar:

AK İktisat Ansiklopedisi

Avramovic, Dragoslav. Economic Growth and External Debt, The John Hopkins Press, Baltimore 1964

Avramovic, Dragoslav - Ravi Gulhati. Debt Servicing Capacity and Postwar Growth in International Indebtedness, The John Hopkins Press, Baltimore 1958

Avramovic, Dragoslav - Ravi Gulhati. Debt Servicing Problems of Low-Income Countries 1956-1958, The John Hopkins Press, Baltimore, 1960

Başak, Zafer. Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri Türkiye 1960-1970, Hacettepe Üniversitesi Yayınları C 16, Ankara 1977.

Bulutoğlu, Kenan. Kamu Ekonomisine Giriş, Devletin Ekonomik Bir Kuramı, 2. Bası, Sermet Matbaası, İstanbul 1977.

Clausen, A.W. Third World Debt and Global Recovery-The 1983 Jodidi Lecture at The Center for International Affairs Harvard University by A.W. Clausen President The World Bank and IFC, February 24, Boston 1983.

Devlet Plânlama Teşkilât. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1963-1967)

Devlet Plânlama Teşkilâtı, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1968-1972)

Devlet Plânlama Teşkilâtı, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1973-1977)

Devlet Plânlama Teşkilâtı, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı.

- El-Agraa, M. Ali. The Theory of International Trade, Croom Helm Ltd., London 1983.
- Feder, Gershon. Economic Growth Foreign Loans and Debt Servicing Capacity of Developing Countries, World Bank Reprint Series No: 146, 1980.
- Feder, Gershon - Richard E. Just. Optimal International Borrowing Capital Allocation and Credit Worthiness Control, World Bank Reprint Series No: 159, 1967.
- Johson , G. Harry. International Trade and Economic Growth , Studies in Pure Theory, George Allen and Unwin Ltd., 1967.
- Johson, G. Harry. Economic Policies Towards Less Developed Countries, George Allen and Unwin Ltd., 1967.
- Kayra, Cahit. Dış Finansman Teknikleri, İktisat Fakültesi Yayınları No: 286, İstanbul 1970.
- Kim, Seung Hee, Foreign Capital for Economic Development, A Korean Case Study, Praeger Special Studies in International Economics and Development, New York 1970.
- Kindleberger, P. Charles - Çev. Necdet Serin, Uluslararası İktisat, Doğan Yayınevi, Ankara 1970
- Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürlüğü ve M.İ.İ.T. Genel Sekreterliği, Devlet Borçları Bülteni 1977-1978 ve 1979-1980-1981
- Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürlüğü ve M.İ.İ.T. Genel Sekreterliği, 31.12.1980 Tarihi İtibarıyla İç ve Dış Borçlar, Hizmete Özel.
- Maliye Bakanlığı, 1982 Yıllık Ekonomik Rapor, Ankara 1983.
- Manisalı, Erol. Gelişme Ekonomisi, İktisat Fakültesi Yayınları, No; 354, İstanbul 1975.

- Meier, Gerald M. International Trade and Development, Harper and Kow, New York 1963.
- Pirimoğlu, Abdalbaki. Türkiye'nin Dış Borçları İle ilgili Bir Tahlil Denemesi (1963-1980), Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi, Erzurum 1982.
- Prebisch, Raul - Çev. Erden Öney. Kalkınma İçin Yeni Bir Ticaret Politikasına Doğru, UNCTAD Genel Sekreteri Raporu, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 344, Ankara 1973.
- Robertson, David. Uluslararası Ticaret Politikası, Macmillan İktisat Serisi, AK Yayınları Ltd. Şti. Çev. : Ayşe Trak, İstanbul 1982.
- Samuelson A. Paul. İktisat, Menteş Kitabevi, Çev: Demir Demirgil, Ankara 1973.
- Seyidoğlu, Halil, Uluslararası İktisat, Teori Politika ve Uygulama Genişletilmiş 2. Basım, Turhan Kitapevi, Ankara 1978
- The World Bank, World Debt Tables, External Debt of Developing Countries, Washington D.C., March 1983.
- The World Bank, World Development Report 1983, Washington D.C, 1983
- The World Bank, Turkey Policies and Prospects for Growth, A World Bank Country Study, Washington D.C-, March 1980.
- Töre, Nahit. Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç Sorunları (1973 Sonrası Gelişmeleri), Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Ankara 1973
- Türk, İsmail. Maliye Politikası (Amaçlar-Araçlar) ve Çağdaş Bütçe Teorileri, Üçüncü Baskı, Doğan Yayınevi, 1975.

Ülgener, F. Sabri. Millî Gelir, İstihdam ve İktisadî Büyüme, Beşinci Baskı.,
Der. Yayınevi , İstanbul 1976.

Yaşa, Memduh. Devlet Borçları , Sermet Matbaası, İstanbul 1971.

Makaleler:

Akgüç, Öztin. "Türkiye'nin Dış Borçlanma Politikası" Türk Ekonomisinde
Tasarruf Açığı ve Dış Finansman Sorunları Semineri, Ekonomik ve
Sosyal Etüdler Konferans Heyeti 21-24 Ocak İstanbul 1974.

Alpar, Cem. "Dış Borç Sorunu - Az Gelişmiş ülkeler ve Türkiye Yönünden
Bir Değerlendirme" Ekonomik Yaklaşım, Cilt 1, Sayı 3 1980

Chemery, B. Hollis and Alan M. Strout. "Foreign Assistance and Economic,
Development", The American Economic Review, September 1966

Chenery, B. Hollis and Michael Bruno. "Development Alternatives in An
Open Economy: The Case of Israel, The Economic Journal, March
1962.

Erçel,- Gazi. "Dış Yardım ve Krediler" İkinci Türkiye İktisat Kongresi Dış
Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri 2-7 Kasım, İzmir 1981.

Feder, Gershon and Richard E. Just. "A Study of Debt Servicing Capacity: An
Application Analysis" Journal of Development Economics, 1977

Frank, R. Charles Jr. and William K. Cline. "Measurement of Debt Servicing
Capacity: An Application of Discriminant Analysis", Journal of
International Economics, 1971.

- Karluk, Rıdvan. "Ekonomik Kalkınma Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerin Karşılaşabileceği Dış Ticaret Sorunları", Eskişehir İktisadî Ticarî İlimler Akademisi Dergisi, Cilt 16, 1980
- Karluk, Rıdvan. "Türk Ekonomisinde Dış Açık Sorunu ve Bu Açığın Bazı Ülkelerle Karşılaştırılması", Eskişehir İktisadî Ticarî İlimler Akademisi Dergisi, Cilt 16, 1980.
- Loser, M. Claudio. "External Debt Management and Balance of Payments Policies", IMF Staff Papers, March 1977.
- McKinnon, Robert. "Foreign Exchange Constraints in Economic Development and Efficient Aid Allocation" The Economic Journal, 1964.
- Özal , İ, Ertuğrul. "Dış Yardımlar" İkinci Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, 2-7 Kasım İzmir 1981.
- Papenek, F. Gustav. "The Effect of Aid and Other Resource Transfers on Saving and Growth in Less Developed Countries", The Economic Journal- September 1972.
- Quayum, A. "Long Term Economic Criteria For Foreign Loans", The Economic; Journal, June 1966.
- Solomon, Robert. "A Perspective on the Debt of Developing Countries" Brooking Papers on Economic Activity, Brookings Instituton, 1977.
- The World Bank. "Report" News and Views from the .World Bank, June-July 1938, Washington D.C.
- Tunçe, Baran. "Türkiye'nin Dış Ödemeler Açığı ve Dışaynaklar", Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme Semineri, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti 28 Ağusros-6 Eylül, İstanbul 1968.